

PESTI SÓLET

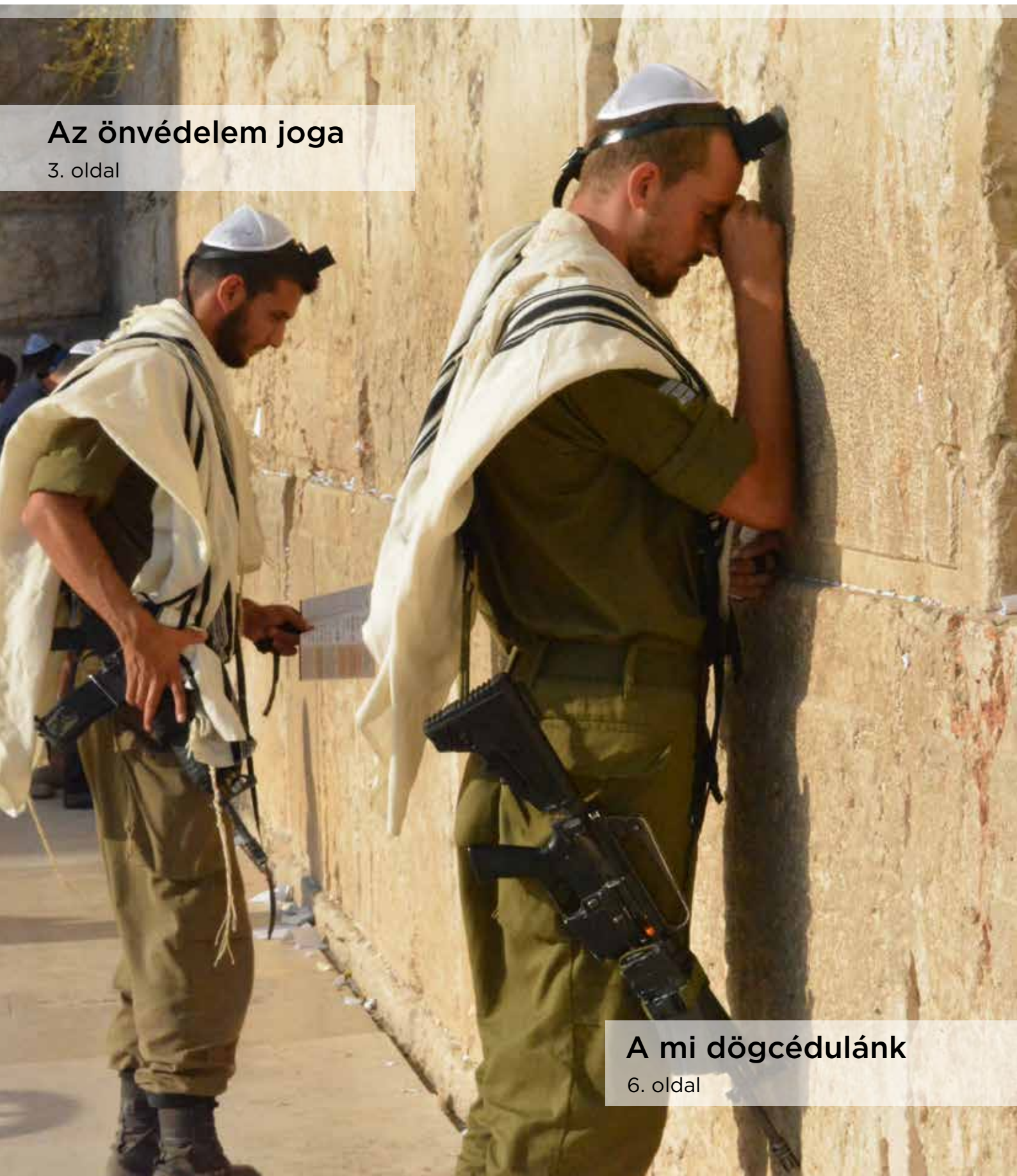
A DOHÁNY UTCAI KÖRZET LAPJA

FACEBOOK.COM/PESTISOLET

Az önvédelem joga

3. oldal

A mi dögcédulánk

6. oldal

Izrael él!

Szomorú, de ebben a számunkban is az egyik legfontosabb téma az Izraelt ért terrortámadás, az erre adott válasz, s mindaz, ami ehhez kapcsolódik. *Nagy Gabi*, az *ujkelet.live* szerkesztője szívszorító helyzetképet vázolt fel nekünk Tel Avivból. A mindig alapos és nemzetközi műveltséggel rendelkező *Bruck Irma* a nyugati akadémiai, egyetemi antiszemitizmusról számol be. *Frölich Róbert* főrabbink írása pedig az önvédelem vallási alapjairól szól - minden valószínűség szerint, sokat és sokszor fogják idézni.

Örömről szól, hogy új szerzőink között üdvözölhetjük a kitűnő író, *Lágh Júliát* - ő most egy könyvismertetővel jelentkezett, a "Frankel" zsinagóga és az azt körülölelő ház történetéről szóló kötetet ismerteti. Fontos írás, ahogy *Elbert Mártáék* könyve is lényeges mikrohisztóriai információkat tartalmaz.

És végre, annyi kérés után, cikket adott nekünk *Gábor György* professzor. Megérte várni. Alapos, szenvedélyes, nagy tárgyi tudásról bizonyosságot tévő dolgozatot kaptunk tőle az igen népszerű *Leonard Bernstein*ről szóló filmről. Szerzőnk erős kritikával él. Szerinte Bernstein lényege a muzsika volt és a zsidósága. A film erről alig alig szól, mintha homoszexualitása, biszexuálisa fontosabb lenne. Professzorunk ezt a vélekedést szakszerűen szedi izekre.

Kiküldött tudósítónk, *Tardos János* a Balaton-felvidékről folytatja múltfeltáró sorozatát, sok-sok fontos információt rögzítve az ott egykor élt zsidók életéről és haláláról.

Kerényi Kata megint egy érdekes embert mutat be nekünk, *Fellegi Borbálát* - jó látni, milyen színes a világunk.

Egy új magyar film bemutatója is közeleg, amely zsidó szemmel mutatja be a világot. A filmes világ egyik legjobb magyar ismerője, *Deutsch Andor* készített interjút a rendezővel, az elsőfilmes **Breier Ádámmal**.

És persze receptek, *Bodrogi Fűszeres Eszter*, aki immár nemcsak gasztroblogger, de a *Fűszeres Klub* podcastban is rendszeresen hallható, különleges sóletekről ír nekünk, ide a Pesti Sóletba.

D. J.

A TARTALOMBÓL

Frölich Róbert: Az önvédelem joga	3
Nagy Gabi: A mi dögcédulánk	6
Bruck Irma: Az elitegyetemek renoméja is a Hamász áldozatává vált	9
Tardos János: Névsorolvasás	12
Lágh Júlia: Elbert Márta – Goldberger Tamás: Ide születni	15
Deutsch Andor: A bokszedző, az ortodox és a kisfiú	18
Gábor György: Miben is maestro Bernstein, avagy a Bernstein-torzó	21
Kerényi Kata: Fontos, hogy jó kérdéseket tegyünk fel egymásnak	25
Rövid hírek	27
Bodrogi Eszter: A sólet és világa	28

IMPRESSZUM

Pesti Sólet • A Dohány utcai körzet lapja • Címlapfotó: Dési János
Felelős kiadó: A Dohány Utcai Templomkörzet felelős elöljárója
Főszerkesztő: Dési János • email: pestisolet.lap@gmail.com • Megjelenik kéthavonta
Tördelés: Borgis-Prin Bt. • Nyomtatta a DePress Kft

Az önvédelem joga

Sok szempontból elemezték már a legnagyobb fájdalomkra még mindig zajló Gázai Háborút. Katonai, politikai, katonaföldrajzi, gazdasági, turisztikai és még ki tudja, hány szempont szerint vették górcső alá. Most röviden vizsgáljuk meg, mit mond a halácha Izrael önvédelmi harcáról.

Az önvédelem halácháját meghatározó, és írásunk irányát megalapozó vers Mózes II. 22:1-ben áll:

אם-במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים

Ha titokban belopózik (általában úgy értelmezik, hogy alagutat ás, és azon át jön be, FR) a tolvaj és halálra verik, nincs miatta vérbűn.

Rási e vershez írott kommentárjában kiemeli:

אין לו דמים. אין זו רציחה, הרי הוא כמת מעקרו; כאן למדתך תורה "אם בא להרגך, הכשם להרגו", וזה להרגך בא, שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממנו בפניו ושותק, לפיכך על מנת כן בא שאם יעמד בעל הממון כנגדו ייהרגו

A "nincs rajta vérbűn" kifejezés azt jelenti, hogy nem számít gyilkosságnak. A betörő jelen esetben már akkor halottnak számít, mikor betör, ugyanis arra tanít a Tóra, hogy amennyiben életveszélyben vagy, előzd meg a gyilkost, és öld meg. Ő is akár megölni jött téged, hiszen köztudott, hogy az ember nem tűri tétlenül, hogy kirabolják, így nyilván felkészült arra, hogy amennyiben a tulajdonos meg akarja védeni a vagyonát, megöli őt.

Mózes az élet könyvét írta le, Isten az élet Istene, mindegyik szentnek kell(ene) lennie az életnek. Több helyen is találunk az élet védelmére vonatkozó utasításokat, most csak egyet emelünk ki. Mózes V. 30/19-ben olvasható:

העדתי בכם היום את-השמים ואת-הארץ החיים והמות נתתי לפניך בחיים למען תחיה אתה וזרעך הברכה והקללה ובחרת

Tanúkul hívom ellened a földet és az eget ma: eléd helyeztem az életet és a halált, áldást és átkot, válaszd tehát az életet, hogy élj te és utóda-id egyaránt.

Az embernek tehát kötelességszerűen kell ragaszkodnia az élethez. Ugyancsak kötelessége, hogy mások életét megkímélje. A Tíz Ige (Mózes II. 20: 2-14) explicit módon kijelenti:

לא תרצח

Ne gyilkolj!

Fentiek értelmében logikusnak látszana, hogy a Tóra, mely az életet ünnepli, nem hagy nyitva egyetlen kiskaput

sem, mely halálhoz, emberek pusztulásához vezet. Az egyéni, és a csoportos önvédelem azonban egyaránt magában hordozza a gyilkosság, az emberi élet elvételének lehetőségét. Ez viszont ellentmond a zsidó nép alkotmányául szolgáló Tíz Ige rendelkezésének éppúgy, mint Mózes hangsúlyosan ismételt értékrendjének. Megszámlálni is nehéz mindazon tórai rendelkezéseket, melyek az élet védelmét célozzák, és a legsúlyosabb büntetést rendelik el az élet kioltását eredményező tett megtorlásául.

Már a bibliai időkben is természetes volt azonban, hogy az embernek joga, sőt, kötelessége megvédenie önmagát. A Tóra nem kíván lehetetlent, rendelkezései összhangban állnak az ember magától értetődő intencióival. Úgy érvel: az élet Istentől ered, így csak Ő veheti el, s nekünk kötelességünk megvédeni azt az ajándékot. Amiképpen nekünk tiltott a gyilkolás, úgy másnak sem szabad ezt megengednünk. S ha ez nem oldható meg békés, az életet kímélő úton -mondja Rási-, csak akkor szabad az életünkre törőt fizikailag megsemmisítenünk.

Rámbám törvénykódexében kissé részletesebben fogalmaz. A Misné Tóra Hilchot Gnivá traktátus 9:7-ben olvassuk:

Pápai Gábor rajza

הבא במחתרת בין ביום בין בלילה אין לו דמים
אלא אם הרגו בעל הבית או שאר האדם פטורין.
ורשות יש לכל להרגו בין בחל בין בשבת בכל
מיתה שיכולין להמיתו שנאמר "אין לו דמים":

Ha titokban belopózik (a tolvaj, FR), akár nappal, akár éjszaka, nincs rajta vérbűn, akár a ház ura, akár más öli meg, nem bűnösök. És engedélyezett megölni hétköznapi éppúgy, mint szombaton, bármi módon, hiszen így áll az írásban (Mózes II. 22:1 FR): nincs rajta vérbűn...

Fenti eszmefuttatás az elvi alapja a רודף, rodéf, az üldöző, megölő ellenség törvényének. A rodéf az, akinek feltett szándéka, hogy elpusztítson, a rajdétot akár az élete árán is meg kell állítani. Irreleváns, hogy ki nek az életére tör, mindenképp kötelezettség meggátolni célja elérésében. A Talmud Szanhedrin traktátus 73a lapján áll:

ואלו הן שמצילין אותן בנפשו הרודף אחר חבירו להרגו...

Ezek azok, akiket az életük árán is meg kell állítani: aki gyilkos szándékkal üldözi embertársát...

A Talmud a legnemesebb gondolatot ébreszti az e mondatot kommentáló exegetákban (Rási, Steinsaltz etc.): azért kell megállítani a gyilkosságra készülőt akár az élete árán is, hogy ne kövessen el bűnt. E gondolat is a Tóra morálját tükrözi: ha tétlenül hagyjuk, hogy valaki vétsen a törvények ellen, az igazi vétek a miénk...

Mintegy zárójelben említjük meg, hogy a rodéf elpusztítása csak a legvégső esetben engedélyezett. A Talmud Szanhedrin traktátus 57a lapján olvasható:

רודף אחר חבירו להורגו ויכול להצילו באחד ולא הציל נהרג עליו

Ha valaki megöli a rodéfot, noha megállítható lett volna egy komolyabb sérüléssel, gyilkosságért felel...

Rámbám árnyaltabban fogalmaz a Misné Tóra Hilchot Rocéach uSmírát Nefes traktátus 1:13-ban:

כל היכול להציל באיבר מאיבריו ולא טרח בכך
אלא הציל בנפשו של רודף והרגו הרי זה שופך
דמים וחייב מיתה אבל אין בית דין ממיתין אותו:

Aki megmenthetné ugyan egy végtag levágásával, de nem kíméli meg a rodéf életét, és megöli, az gyilkos, és halálbüntetés jár érte, de nem a Bét Din által. (Itt egyértelműen Istenre bízva a decisor a halálos ítélet végrehajtását, FR)

Ez csak egy példa arra, hogy a halácha mennyire rigorózan ragaszkodik az élet védelméhez. Még a gyilkos szándék elhárítása sem jelent feltétlenül menlevelet a gyilkossághoz.

Ámde térjünk vissza az eredeti gondolatmenetünkhöz. Meg kell jegyeznünk, hogy lényegtelen a rodéf száma, egy-maga van-e, avagy egy egész hadsereg. Itt érünk el eszmefuttatásunk tulajdonképpeni céljához: a Gázai Háború önvédelmi aspektusának haláchikus részéhez. A zsidó vallás jog nem hagy lefedetlenül egyetlen szegmenst sem, amelyben útmutatásra, engedélyre vagy tiltásra van szükség.

A Tóra nem csak az egyént, hanem a teljes népet is instrálja. Az élet védelme jegyében értelemszerűen harci cselekmények során is megköveteli a védekezést, amiképp Mózes IV. 10:9-ben áll:

וכייתבאו מלחמה בארצכם עליהצר הצר אתכם
והרעתם בהצצרת ונוכרתם לפני יהוה אלהיכם
ונושעתם מאיביכם

Ha téged szorongatni kívánó reátok támad a saját földeteken, fújjátok meg a (harci FR) kürtöket, és Isten megemlékszik rólatok és megsegít benneteket.

Isten segítsége nem áll önmagában. Nem fog fegyvert ragadni helyettünk, amiképp nem tette a múltban sem. Ha megtámadnak, harcba kell hívni a fegyverforgatókat, hadrendbe kell állni, és bizony harcolni kell. A fegyverek mellett száll így síkra Isten segítsége, a győzelmünkben mutatkozik meg.

Háromféle háború van: מלחמת חובה, milchemet chová, honfoglaló háború a kánaánita népek ellen, מלחמת רשות, milchemet rösut, opcionális háború, melyet a Szanhedrin engedélyezett a királynak, és a fenti, az önvédelmen alapuló hadművelleti sorozat מלחמת מצוה, milchemet micvá, defenzív, védekező háború. Micva, azaz vallási parancsolat, mint azt eddig is láttuk, hiszen a rituálé, a szakralitás itt is áthatja a cselekedeteket.

A Talmud Éruvin traktátus 45a lapján szélesebb perspektívába helyezi a fentiekben elhangzottakat:

באו על עסקי נפשות יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת
הסמוכה לספר אפילו לא באו על עסקי נפשות אלא על עסקי תבן
וקש יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת ובעיר

Ha megtámadják az országot, fegyveresen kell kivonulni ellenük, még akár szombat napján is. S ha határmenti települést támadnak, még ha kifejezetten csak rablási szándékkal, szabad hasonlóképp fegyveresen szembeszállni velük, akár szombaton is.

Ha szombaton szabad fegyvert fogni népünk, országunk, s egyben önnön életünk védelmében, akkor a hadba vonulás a fortiori a munkavégzési tilalom szempontjából valamivel könnyebb ünnepnapon is engedélyezett.

Testvéreink, honfitársaink megsegítése, támogatása szintén tórai alapokon nyugszik. Az első háború, melyet rögzít a Tóra, Ábrahám korában zajlik, de Ábrahám és szűk családja nem érintett benne. Lótót viszont, Ábrahám unokatestvérét foglyul ejtik a harcoló felek. Mózes I. 14:14 írja:

Pápai Gábor rajza

AZ NEM ÉR, HOGY TŰZSZÜNET ALÁIT
IS LESZEDITEK A KILÓTT RAKÉTAINKAT!

וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את-החניכיו ילידי ביתו שמנה עשר
ושלש מאות וירדף עד-דן

Mikor Ábrám meghallotta, hogy fogságba esett testvére, felfegyverezte az embereit, házanépét, háromszáztizennyolc embert, és üldözte őket (a foglyul ejtőket, FR) Dánig.

Ez nem jelentené szükségszerűen, hogy az ellened támadó hadsereget szabad megelőzni a harci cselekmények elkövetésében. A Bámidbár Rábbá 21:4 azonban így ír:

צרור את המדינים, למה: כי צררים הם לכם, מכן אמרו חכמים בא
להרגך השכם להרגו

Így áll: "Szorongassátok a midjánitákat" (Mózes IV. 25:17). De miért? "Mert ők a szorongatóitok" (Mózes IV. 25:18). Ebből vezetik le bölcsseink, hogy előbb kell őket elpusztítani, mintsem ők elpusztítanának bennünket.

Maimonidész a Misné Tóra Hilchot Sábát traktátus 2:23-ban így ír:

ומצוה על כל ישראל שיכולין לבוא ולצאת ולעזר לאחיהם שבמצור
ולהצילם מיד העובדי כוכבים ומזלות בשבת

Micva (vallási parancsolat) minden zsidó számára, aki képes rá, hogy jöjjön, és segítkezzen a nemzsidók által szorongatott testvérei megsegítésében akár szombaton is.

Az ellenséget, legyen az akár egy személy, vagy egy egész hadsereg, ugyanazon elv alapján kell kezelni, mondja a ha-

lácha. Amennyiben mód van rá, akkor megelőző csapást kell rá mérni, ezzel megvédve a saját és családjunk, népünk életét, de ha meglep, és elsőnek támad, mint 2023. október 7-én, fel kell venni vele a harcot. Legyen hétköznapi, ünnep, szombat, az élet védelme elsődleges prioritást élvez.

Írásunkban bemutatni szándékoztuk a halácha mindenre kiterjedő figyelmét, a legtermészetesebb emberi ösztönös cselekedet, az önvédelem vallásjogi fundamentumait. Valóban csak a felszínt érintettük, hiszen e tárgykör minden aspektusa: a háború etikája, a harci cselekedetek mértéke, az előre tudott emberéleteket követelő parancsok kiadása stb. meghaladja e cikk kereteit.

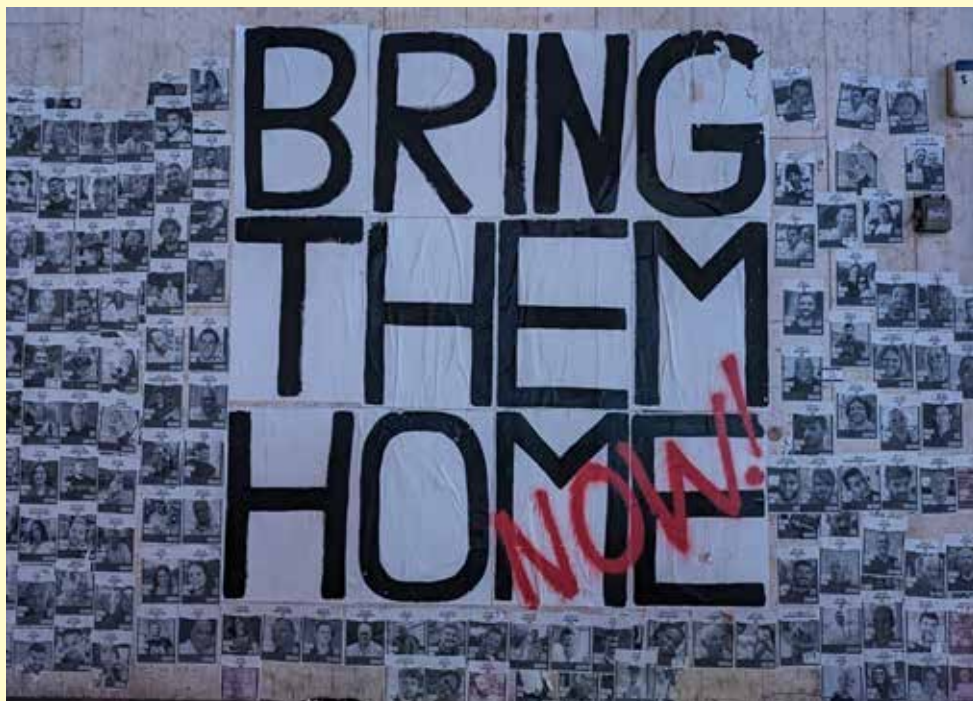
Izrael nem először, de reményeink és fohászaik szerint utoljára kényszerül háborúban megvédeni önmagát. Könnyeink az áldozatokért hullanak, gondolataink a harcoló katonák felé szállnak, erőnk pedig a még ki nem szabadított foglyokét kívánja megszokszorozni.

Frölich Róbert főrabbi

A mi dögcédulánk

Helló, azaz Sálom - szólít meg lelkes látogatónk, aki történetesen Csehföldről érkezett. Tudod hol van a Tűszok tere? A barátom akar venni ilyen. - mutatja büszkén a nyakában viselt dögcédula formájú fémlapot. Valami cseh nemzeti szolidaritási mozgalom érkezett, pedig a helyi járatokat még el sem indították, ezért a borsos árú ELAI gépeken kívül nemigen akad más lehetőség. Mégis egymás után érkeznek a prágai támogatók - mi csehek veletek vagyunk matricákkal erősítve a baráti köteléket. Talán a napokban Izraelbe látogató cseh elnök elő- és utófutarái, akik őszinte elhatározással döntöttek úgy, hogy büszkén viselik az emlékeztetőt.

Az október hetedikéi mészársók 1200 áldozatának szörnyű kivégzését bizonyító dokumentációk és az elhurcolt tűszok kiszabadítására irányuló kezdeményezés nemzetközi méretű összefogást indított el. Az időközben több mint száz fogoly sikeres hazatérését segítő, és a még

mindig fogságban lévőkhöz iránti szolidaritás jegyében, emlékeztetőként viselhető Elkötelezettség medált a fogvatartottak és az eltűnt személyek ügyét képviselő szervezet bocsátotta ki, illetve terjeszti, miközben az eladásból befolyt összeget teljes egészében adományként utalja tovább az érintetteknek.

A kezdeményezés azonkívül, hogy a határokon túl is tömegeket mozgósított, mára az izraeli nemzeti szolidaritás szimbólumává is vált. A katonák által kötelezően viselt azonosító funkciója időközben váratlan irányt váltott, a bring them home fémlap a halál helyett a remény és az élet üzenetét hordozza.

Antonio Guterres ENSZ-főtitkár a svájci Davosban megrendezett Világgaazdasági Fórumon az összes tűsz azonnali szabadon bocsátására, valamint a Hamász által elkövetett szexuális bűncselekmények kivizsgálására és büntetőeljárás lefolytatására szólított fel. Sokat kellett várni erre a majdnem hivatalos nyilatkozatra, de fokozva a meglepetés erejét Guterres előhúzott a zsebéből egy dögcédulát, mondván: kabátja jobb zsebében hordja, és mindenhol magával viszi, hogy minden pillanatban emlékeztesse a tűszokra.

Hogyan vált észrevétlenül életünk részévé az immár politikusok és hírességek által egyaránt viselt fémlap, talán Baba száli posztumusz csodája, az összetartás és a hit mindent felülíró erejéről?

A halott vagy sérült katonák azonosítására alkalmas jelölés számos kezdeti változatának használata az amerikai polgárháború idejére vezethető vissza, mivel a harcosok attól tartottak, hogy haláluk esetén, nem tudván azonosítani őket, névtelen sírokba kerülnének.

Izrael megalakulása óta (háborúban volt részünk bőven)

a dögcédula máig fontos katonai kelléknek számít, a fémlapot kettétörve válik láthatóvá a katona teljes neve és személyi száma. A család számára pedig a végső, szomorú bizonyosság szimbóluma. A jelenlegi modern technológiák nélküli, korábbi évek során az elesett katonákat nehezen lehetett azonosítani, ezért a jom kippuri háború idejére visszavezethetően a hadsereg két fémlemez viselését tette kötelezővé - egyet a nyakba akasztott láncon, másikat pedig a cipőben rejtve el. Az egykori polgárháborús aggályokat kiszolgáló dögcédula ajánlott viselése rövidesen az amerikai hadseregben is parancssá vált, ahogyan manapság a védelmi erők mindenhol megkövetelik a katonáktól a láncre erősített fémlap viselését, amelyre nevüket, rangjukat és alakulatuk nevét vagy számát vésik. Ily módon,

katonai felszerelésként a dögcédula személyes, kevésbé nyilvános hozzátartozója inkább a halálnak, mint az életnek.

Az évek során az izraeli közvéleményben a katonák azonosítója ritka esetben került előtérbe. Az annak idején megosztó nézeteiről ismert Rehavam Zeevi, becenevén Gandi az a bizonyos kivétel, amely erősíti a szabályt. A három háborút is megjárt vezérőrnagy politikusként jegyzett utolsó éveiben is harcosnak tartotta magát. Katonai azonosítóját az eltűnt, szám szerint hat katona nevével nyakába akasztva viselte, azzal a meggyőződéssel, hogy a foglyok hazahozatalát szent értékűnek tekinti. Zeevit, Izrael történetében első kabinetminiszterként 2001-ben, a jeruzsálemi Hyatt Hotelben a PFSZ terroristája ölte meg. Neve és a nyakában viselt azonosító eggyé vált az eltűnt katonák megmentése iránti elkötelezettséggel.

A történelem, úgy tűnik ismétli magát

Binjámin Netanjahu, akkori (és jelenlegi) miniszterelnök tizenegy évvel Zeevi halála után, a Kneszetben tartott megemlékezésen hangsúlyozta az eltűnt katonák keresésének fontosságát, utalva a Zeevi által viselt dögcédulára, és a légierő 1986-ban eltűnt legendás navigátorára, Ron Aradra. Nem mondunk le egyetlen eltűnt katonáról sem. Lehet, hogy évekbe telik, de végül mindannyiukat visszahozzuk, és megtudjuk a sorsukat, ígérte a miniszterelnök. Többszöri, sikertelen próbálkozás ellenére Aradról családja azóta sem tud semmit, azonban így vagy úgy, de hazavárják.

Az eltűnt és elesett katonához fűződő dögcédula szimbolikus jelentése az októberi mészárlások idején váratlanul került előtérbe, és más kontextusban, de a köztudat részévé

vált. A túsok életének megmentésére felszólító emlékeztető, a megmentésükhöz való ragaszkodás és a nemzeti összefogás szimbólumává vált. Mint az izraeli zászló, az elhurcoltakra emlékeztető sárga szalag, és az újabban ismét felkapottá vált Magen David medál viselése.

Másrészt, a korábbi háborúk és az ország hetvenöt éves története alatt a katonák, illetve a terroristák által meggyilkolt civilek, az októberi, néhány órán belül lemeszárolt civil áldozatok, köztük a harcosok azonosítása szintén más megvilágításba helyezi a katonai dögcédula értelmezését.

A Zaka életmentői hónapokon át küzdöttek a Szimchát Tóra-i pusztítás maradványainak azonosításával, sokszor eredménytelenül. Számos áldozat azonosítása lehetetlennek tűnik, míg a szeretteik miatt aggódó hozzátartozók hiába reménykednek, legalább az eltemetésükben.

Talán az izraeli személyi-

hez eredetileg csatolni kellett volna mindenkinek egy láncon függő dögcédulát. A leginkább szomorú, hogy jelen esetben még ez sem biztos, hogy segítene. A 19 éves Adir Tahar őrmestert a Hamász terroristái október 7-én gyilkolták meg, holttestét feldarabolták, fejét pedig eladásra kínálták Gázában. A cipőjén lévő dögcédula, és DNS alapján azonosították. Családja egy csonka tetemet tudott végső nyughelyére helyezni, de legalább ennyi megadatott. A horrornak itt még nincs vége, a belbiztonsági szolgálat által kikérdezett terrorista vallomása alapján, Gázában egy fagyaltbolt hűtőjében megtalálták a meggyilkolt katona koponyáját, így fogai azonosítása után, a holttest mellé tudták temetni.

Az élőket a halottakkal összekapcsoló dögcédula motívuma a napokban ismét előtérbe került, amikor a Golani-dandár 13. zászlóaljának csapatai, elfoglalva a gáza városi Palesztina teret megsemmisítettek egy Hamász-émlékművet. A 2014-es gázai háborúra emlékeztető képződmény egy öklöt ábrázol, mely jelképesen a három megölt katona dögcéduláját szorongatja, közülük az egyik Oron Saul törzsőrmesteré, akinek maradványai Hadar Goldin főhadnaggyával együtt azóta is a Hamász birtokában vannak. De mindez már a történelem része.

Nagy Gabi

Az elitegyetemek renoméja is a Hamász áldozatává vált

Antiszemizmus vádjával kell szembenézni a világ vezető egyetemeinek Bostontól Berkeleyn át Berlinig. Az elmúlt hetek eseményei sajnos azt mutatják, hogy a vádak megállják a helyüket, és az egyetemek vezetőségei nem képesek adekvát válaszokat adni erre az aggasztó jelenségre. Vannak, akik lemondtak, de ezzel egyáltalán nem akadályozták meg azt, hogy a cancel culture protagonistái Izrael és a zsidóság eltörlését szorgalmazzák szakadatlanul.

Dermesztő jelentek zajlottak december elején a washingtoni képviselőházban, amikor három elit egyetem elnökét hallgatták meg az általuk vezetett intézményekben elhárapózó antiszemizmusról. A radikális izlamlamista Hamász ellen folytatott izraeli háborút elítélők nyíltan hívtak fel a zsidók kiirtására, skandáltak és transzparensen hirdették

a genocídiumot. A Harvard, a MIT és a Pennsylvania Egyetem vezetőitől Elise Stefanik New York-i republikánus képviselő – maga is harvardi öregdiák – azt kérdezte, hogy a „zsidók népiertására való felhívás” sérti-e az iskolák magatartási kódexét, vagy zaklatásnak minősül-e. Egyikük sem volt képes arra, hogy igenlő választ adjon, arra pedig pláne nem, hogy elítéljék ezeket a nyilvánvaló bűnöket.

Sally Kornbluth a MIT-től azt mondta, hogy igen, „ha egyénekre irányul, és nem nyilvános nyilatkozatról van szó”. Elizabeth Magill a Pennről „kontextusfüggő döntésnek” nevezte. A harvardi Claudine Gay egyetértett Magill-lel, és hozzátette, hogy fontos kérdés, a lózungok „átmennek-e cselekvésbe”. A három egyetemvezető érthetetlen maszatolását komolyan kifogásolták az amerikai közélet szinte minden oldaláról: az amerikai egyetemek működéséhez elengedhetetlenül fontos adományozók a pénzcspok elzárását helyezték kilátásba, és az amerikai belpolitika másik pólusa, a demokráta szokatlanul gyorsan sorakoztak fel a republikánus képviselő mögé. De az érintett egyetemek prominens tanárai

és kutatói is nyíltan kritizálták a „tétova, sablonos és bizarr módon kitérő válaszok” puffogatásába menekülő vezetőiket. A pennsylvaniai kormányzó, aki a Pennsylvania Egyetem szavazati joggal nem rendelkező igazgatósági tagja, „elfogadhatatlannak” nevezte Magill válaszát. A Fehér Ház is megszólalt: „Hihetetlen, hogy ezt el kell mondani, de a népirtásra való felhívások szörnyűek és ellentétesek mindazzal, amit országgént képviselünk” – mondta Andrew Bates szóvivő.

Az amerikai egyetemi értelmiség bűnös habozása az antiszemitizmus elleni fellépés során megbocsáthatatlan, de némi empátiával azért érthető. Amerikában – és később látni fogjuk, hogyanemcsak ott, hanem például Németországban is – az egyetemeknek folyamatosan azzal kell küzdeniük, miként lehet egyensúlyt teremteni a szabad véleménynyilvánítás tiszteletben tartása és a gyűlöletbeszéd elleni fellépés között. Egyértelműbben megfogalmazva, miként lehet úgy működtetni ezeket a nagy hagyománnyal rendelkező tudományos intézményeket, hogy a végtelenül agresszív, „cancel culture”-hívó diákság ne tegyen tönkre mindent. Ezt pedig csak úgy tudták már az elődjek is elérni, hogy a campusok békéjét kétes kompromisszumok árán, kettős mérce alkalmazásával szavatolták.

Bret Stephens, a New York Times véleményrovatának szerzője éppen ezért úgy fogalmazott, hogy „a vallomásaikkal kapcsolatos súlyos probléma azonban alapvetően nem a népirtásra való felhívásról vagy a szólásszabadságról szól. Hanem a kettős mércéről – amely maga is az antiszemitizmus egy formája, csak ezt nehezebb felismerni”. A kettős mérce a következő: a főiskolák és egyetemek, amelyek évek óta feltűnően cenzúrázzák a szabad beszédet, úgy tűnik, hogy hirtelen most fedezték fel annak erőit, amikor a szóban forgó beszéd különösen sértő a zsidókra nézve.

A New York Times, amely maga is számos krízist élt át az elmúlt években a dühöngő „cancel culture”-harcosok támadásai miatt, fel is sorolt néhány példát a múltból, amikor ugyanezen egyetemek vezetői nem haboztak fellépni valami ellen, sőt cenzúrázni kutatói, tanárai véleményét. Carole Hoo-ven evolúcióbíológust a Harvardról elűldözték (bár nem rúgták ki egyenesen) a nemi kategóriákkal kapcsolatos nézetei miatt. Jogos a kérdés, helyén való-e, hogy a zsidók elleni erőszakra való felhívás védett szólás, de az a meggyőződés, hogy a nemek biológiaiak és még binárisak is, már nem élvezi ezt a védelmet.

De nem csak a Harvardon volt erre példa, a MIT – amelynek vezetője szintén a nézőpontok sokszínűsége mellett érvelt a meghallgatáson – 2021-ben törölte Dorian Abbot, a Chicagói Egyetem geofizikusa tudományos előadását, mert az kritikusan állt néhány sokszínűségi kezdeménnyel szemben. A Yale-en pedig csak azért lefokoztak egy jogászprofesszort, mert dicsérni bátorkodott Brett Kavanaugh-t, akit Donald Trump választott ki legfelsőbb bírónak.

A sor hosszú és ijesztően bizonyítja, hogy az egyetemek évek óta balanszíroznak a mérsékelt és a radikális diákok elvárása között. Elizabeth Magill még a meghallgatás heté-

ben lemondott, Claudine Gay-t akkor nagy nehezen megerősítették pozíciójában, ám – miután plágiumvádak is felmerültek vele szemben – január elején ő is távozott, ám ezzel nem jutott nyugvópontra az ügy a Harvardon. Hat diák január 10-én, néhány nappal Gay lemondása után beperelte a Harvardot, azt állítva, hogy a neves egyetem „a féktelen zsidóellenes gyűlölet és zaklatás bástyájává” vált, amit a Hamász tavaly októberi, Izrael elleni támadása csak tovább súlyosbított. A massachusettsi szövetségi bíróságon benyújtott kereset szerint a Harvard professzorai antiszemitizmust hirdettek a kurzusaikon, és megfélemlítették azokat a diákokat, akik tiltakoztak. „Ami mindebben a legmegdöbbentőbb, az az, hogy a Harvard a kisujját sem mozdítja, és nem hajlandó megállítani és megakadályozni ezt a felháborító antiszemita magatartást, és megbüntetni az azt elkövető diákokat és oktatókat” – áll a keresetben.

Az Atlanti-óceán másik partján sem jobb a helyzet, így Németországban is burjánzik az egyetemeken a pro-palesztin nézetekbe burkolt antiszemitizmus. Bár a hivatalos német politika egyértelműen Izrael mögött áll a Hamász elleni harcban – ezt a kancellár és külügyminisztere nem győzi hangsúlyozni –, az egyetemeken az amerikaihoz hasonló, nyíltan antiszemita folyamatok zajlanak. Nie wieder! (Soha többet!) – ez az a mondat, amit a Holocaust óta Németországban az antiszemitizmus elleni harc során ismételnék, és nem véletlen, hogy ezt aktuális okokból megváltoztatták: Nie wieder is jetzt! (Eljött a soha többet!)

A legdurvább antiszemita akcióra a berlini Freie Universität (FU) került sor, ahol december 14-én az egyik előadótermet elfoglalták palesztinbarát tüntetők. Az FU kezdetben eltűrte, de aztán határidőt szabott a terem kiürítésére. Miután ezt a tüntetők figyelmen kívül hagyták, a rendőrség kidobta őket. Az FU vezetése 21 feljelentést tett birtokháborítás miatt, és a Hamász elleni offenzíva kezdete óta további három büntetőfeljelentést adott be: kettőt antiszemita graffiti, egyet pedig egy információs standon tett politikai kijelentések miatt – mindkettőt ismeretlen személyek ellen. Az egyetem vezetése itt is úgy gondolja, hogy megtett minden tőle telhetőt, de feljelentéseivel valójában elkendőzni próbálja a strukturált antiszemitizmust.

EZEKET NEM IS A
PLÁGIUM ZAVARJA,
HANEM A FORRÁS

Az előadóterem-foglalók nem engedték be a gyűlésre azokat, akik más véleményen voltak, antiszemita szövegek kíséretében fizikai erőszakot alkalmazva távolították el őket. Az egyetem vezetése ezt cáfolja, noha videofelvételek bizonyítják ezeket az állításokat. Mint ahogy az is hallható az egyik videón, amint az egyik felszólaló azt mondja a mikrofonba, hogy „nincs izraeli nemzet”, és hogy Izraelnek ezért nem lehet nemzeti igénye. Az FU-n a megszállás a Soah bagatellizálásával és klasszikus antiszemita történelemfelfogást tükröző gondolatok hangoztatásával is járt.

A birtokháborítás nyilvánvalóan eltörpül az antiszemita uszítás mellett, az egyetem vezetése azonban csak azt látja, amit látni szeretne. Ezért és más német egyetemeken

történtek miatt Hanna Veiler, a németországi Zsidó Diákszövetség elnöke szigorúbb büntetéseket követelt, mivel az antiszemita megnyilvánulásoknak és a tettelegességeknek is „alig vannak következményei”. Az antiszemita tanulmányi jogviszonyát meg kell szüntetni - követelte egy nyilatkozatában Veiler, aki emlékeztetett arra is, hogy az antiszemitizmus már 2014-ben és 2021-ben is fellángolt a német egyetemeken az Izrael és a Hamász közötti fegyveres konfliktusok után. Szerinte a mostani eszkaláció az eddigi kudarokat mutatja. Véleménye egyértelmű: „Nem folytathatjuk tovább úgy, mint eddig!”

Bettina Stark-Watzinger szövetségi oktatási miniszter is bírálta a német egyetemeket az antiszemitizmus elleni küzdelem iránti elkötelezettségük hiánya miatt. Míg sok egyetem „egyértelműen kiállt az antiszemitizmus ellen”, másutt elmosás a kérdést – mondta a miniszter, aki szerint mindez elfogadhatatlan. Az antiszemitizmus nem vélemény, hanem a gyűlölet és az összeesküvés-elméletek kifejezése.

Bruck Irma

Névsorolvasás

Tulajdonképpen Kővágóörsről akartam beszélni (írni). Mert nekem ez a hazai (vagy ahhoz közeli) terep. Mikor Iván Katalin amatőr helytörténész írásaiból nagyjából két éve megtudtam, hogy ebből a pici Balaton-felvidéki faluból 82 embert deportáltak Auschwitzba 1944-ben (akik közül legfeljebb hárman tértek vissza a háború után), már tudtam, de legalábbis éreztem, hogy a történészek, írók által már jobban feltárt keszthelyi, tapolcai holokauszt mellett engem ez érinthet meg közelebbről, testhez állóbban, tehát itt kellene tapogatóznom valami után, ami ma még talán megfogható, ha teljességé-

ben fel nem is fogható, meg nem is érthető.

Iván Katalin úgy vélte, hogy neki mint nem zsidó, de helytörténeti érdeklődéssel megvert (megáldott) amatőr kutatónak ezzel a szomorú, tragikus eseménnyel kapcsolatban csak egyetlen hozzáállása lehetséges: megőrizni, feleleveníteni azoknak az egy-

kor velünk élt embereknek, falubeli társainknak az emlékét, akikkel személy szerint nekünk már semmiféle fizikai kapcsolatunk nem lehetett; őket a szüleink, nagyszüleink gyermek- vagy ifjúkorában ártatlanul elhurcolták, meggyilkolták, s utána is harminc, negyven vagy ötven éven át mintha még az emlékeinkből, a kollektív társadalmi emlékezetből is ki akarták volna törölni őket. Az egyik embertelen tettet követte a másik irracionális cselekedet vagy nem-cselekedet, ami néhányunkat manapság tettekre, vagyis múltidézésre készítet.

Én magam is teljesen kívülállóként, még a saját falumban is eredetileg idegenként, ahogy errefelé mondják: bebíróként cseppentem ennek az emlékezetmunkának a közelébe. Hiszen csupán a vak véletlen hozta úgy, hogy 1996-ban azt a kis házat vettük meg Monoszlón, ahonnan, mint az jóval később kiderült, a falu akkoriban egyetlen zsidó családját, a négytagú Grósz családot a csendőrök a halálba kísérték.

Róluk már írtam a Pesti Sólet korábbi számaiban, és arról is, hogy a múlt nyáron a szülők emlékére két botlatókövet is állíttattunk a Hegyi utcai kis ház kerti kapuja elé, s hogy az idén tervezzük két újabb kis réztábla elhelyezését a felnőttkort meg nem ért gyermekeik emlékére is. Monoszló ezzel, úgy gondolom, sokat tett és tesz a saját múltja őszinte feltárásáért, s ezen a téren jól együtt tudtunk gondolkodni Hangodi László profi helytörténésszel, a tapolcai múzeum lelkes igazgatójával, Gaálné Kapás Krisztina amatőr helytörténésszel, Simon György polgármesterrel és a falu több mai lakójával. Közös törekvésünk a múlt minél őszintébb feltárása, és ha lehet, dokumentálása mai társaink és leendő utódaink okulására.

Monoszlóról kicsit távolabbra is kitekintve, mondjuk úgy 18-20 kilométeres körzetünkre nézve hamar kitűnt, hogy a jól dokumentált tapolcai gazdagabb, bortermelő, bor- és terménykereskedő zsidó világon kívül egészen 1944-ig másutt is éltek errefelé zsidó emberek, szegényebbek is, valamivel tehetősebbek is, elvegyülve a magyar lakossággal és az egykorvult sváb, vagyis német eredetű, betelepített keresztény emberekkel. Általában kevesen voltak errefelé a falusi zsidók: boltosok, szőlőtermelők, kereskedők, iparosok. Talán a falvak lakosságának két-három-öt százaléka. Ez alól itt, közvetlen környékünkön csak két falu volt kivétel: Kővágóörs, ahol a vidék legrégebbi, több mint kétszáz éves zsinagógája és sülja, zsidó iskolája volt, és Szentantalfa, ahol a máig fennmaradt, megőrzött szép, de manapság kissé elvadult növényzetű zsidó temető őrzi az emléküket.

Tudom, az antalfaiak is tervezik, hogy megemlékeznek az idén a nyolcvan évvel ezelőtt elhurcolt egykori falubeli társaikról, emléktáblát avatnak nekik a mai faluház, az egykori zsidó imaház falán. Kipucolják majd ismét - a pár évvel ezelőtti nagy tisztítgatás után - a szép sírkövekkel fennmaradt kis zsidó temetőjüket is. Ebben segíthetnek nekik a kővágóörsi

zsinagógát nemrég gondjaikba vett pesti fiatalok, akik a helyi sírkert mellett az antalfai emlékhely gondozását is magukra vállalták.

A Pesti Sólet legutóbbi számában róluk is írtam már, annál is inkább, mert annak idején, két évvel ezelőtt az ő kővágóörsi megjelenésük és munkájuk ébresztett engem is rá, hogy falvaink múltja feltárára érdemes, s amit ezen a téren találunk, nekünk is tanulságul szolgálhat.

Bár közülünk a zsidókat 1944-ben Budapesten csak részben, de vidéken csaknem mind egy szálíg elhurcolták, meggyilkolták, és sokszor még az emléküket is megpróbálták sóval behinteni, megsemmisíteni, egy valamit nem sikerült azóta sem körülöttünk kiirtani: az antiszemitizmust.

Mert akárhogya is nézzük: az akkori, háború alatti német-magyar tömeggyilkosságnak – hogy most csak a mi hazai esetünkről beszéljünk – az évszázadokon át jelenlévő, de 1919 után politikailag is uralomra került zsidóellenesség ágyazott meg. És ha ennek a nyomai a mai napig fennmaradtak városban és falun, tartanunk kell tőle, számítanunk kell rá, hogy a politika, a propaganda, a sunyi hatalmi számítás bármikor ismét építhet rá, a maga javára kihasználhatja, és segítségével összeugraszthat bennünket.

A politikai populizmusnak pedig a tudatlanság, az emberi butaság a legfőbb táptalaja, meg persze az egzisztenciális félelem, az úgynevezett liberalizmus-ellenesség, de magyarul úgy is mondhatjuk, hogy a felvilágosult emberi szabadság gyötrő hiánya. Számunkra a tudás, a múlt tényeinek feltárása, megismerése azért is fontos, hogy ennek nyomán fel- és megismerjük a jelenlegi helyzetünket, a ránk leselkedő esetleges veszélyt. Ami ellen úgy tudunk talán a leghatásosabban védekezni, ha nem hagyjuk, hogy ismét, századszorra is összeugrasszanak, egymásra uszítsanak minket.

De most már vissza a tényekhez! Mint mondtuk, és ezt is elsősorban Iván Katalin kutatásaiból tudjuk, 1944 késő tavaszán 82 embert hurcoltak el Kővágóörsről. Ez óriási szám egy ilyen kis faluhoz képest – persze az is igaz, hogy a háború előtt, amikor még a mainál jóval több embernek adott munkát és megélhetést a mezőgazdaság, népesebbek voltak a Balaton-környéki falvak is. De a 82 zsidó vallású és/vagy származású ember nem mindegyike lakott Kővágóörsön. Úgy sejtjük, ez a falu afféle gyűjtőközpont is lehetett a deportáláskor: tudjuk például, hogy a szomszédos Révfülöpről legalább 13 zsidó embert indítottak útnak gyalog, csendőri kísérettel a másfél kilométernél alig messzebb fekvő Kővágóörsre, hogy azután onnan Tapolcára, majd Zalaegerszegre hurcolják őket a gettóba. Végül onnan, az akkori megyeszékhelyről szállították őket marhavagonokban Auschwitzba, ahová első transzportjuk 1944. július 8-án érkezett meg.

Révfülöpon kívül más környékbeli falvak zsidóit is szállíthatták előszörre Kővágóörsre, bár erről sem számszerű, és még kevésbé névszerinti feljegyzést eddig nem letek fel. Csúpan sejtésünk az, hogy például Köveskálról, Monoszlórol és Zánkáról is ide gyűjthették össze először a zsidókat, hogy azután együtt, gyalog vagy szekéren, teherautón útnak indítsák őket a tapolcai gettó irányába.

Több résztanulmány, részkutatás is foglalkozott azzal, hogy megpróbálja egyéni visszaemlékezések és ritkásan fennmaradt dokumentumok alapján felderíteni, kik és hányan élhettek a környékünkön zsidók. A monoszlói négytagú Grósz családról már én is tudósítottam a helyiek visszaemlékezése és a Washingtonban élő Bayer Anna internetes levéltári kutatásai nyomán. Ezúttal a kővágóörsi helyi újságból idéznék egy korábban közölt nagyon hiányos, de a további kutatásokhoz talán némi segítséggel szolgáló névsort. Ezt annak idején Iván Katalin tette közzé dr. Nagy Tibor kutatásai nyomán:

„Tényszerű adatokkal a (helyi) zsidóságról az 1940-es évek elejéről rendelkezünk. Az itt élő zsidó családok kereskedéssel, iparral foglalkoztak, de voltak közöttük birtokosok, gazdálkodók, fuvarosok, de még egy tánctánár is. Ha nem is voltak gazdagok, de tehető, jómódú családoknak számítottak. Voltak közülük néhányan, akik itt működtették üzletüket, de más településen éltek, mint például a négyfős Grósz család, akik szikvízgyártással foglalkoztak és Köveskálon laktak (ők

nem azonosak sem a monoszlói, sem pedig a zánkai boltos Grószokkal, bár nem kizárt, hogy valamilyen fokon rokonságban álltak – T. J.). Vagy Brandli Lajos, aki amellet, hogy nagykereskedő volt, még szintén foglalkozott szikvízgyártással is; ő hatfős családjával Révfülöpön élt. Lakatos Pál és felesége is Révfülöpön lakott.

Következzenek azok (a teljesség igénye nélkül), akik itt is éltek: Böhm Livia táncánár a háromfős családjával, Buckwald Ignác vegyeskereskedő, Gróf Jenő fuvaros a hétfős családjával, Grünban Miksa szabómester az öttagú családjával (a Jókai utcában laktak, ahol varrodájuk is volt), Láng Ignác hentes és mészáros a háromfős családjával, Marton Andor birtokos paraszt a négytagú családjával, (Fekete) Marton Imre építőipari nagykereskedő a háromfős családjával, Polacsek Ármin gazdálkodó (2 fő), Rozentál Ignác nagygazda (4 fő), ők a Jókai utcában laktak, a később iparcikkboltként üzemelő épületben. A héttagú Sachter család (a jelenlegi postahivatallal szembeni kis közben laktak), Schwartz Ede és Lizinka vegyeskereskedést tartottak fenn (a Jókai utcai Kajtár-házban laktak), Steiner Géza, László és István (összesen hattagú család) hentesek és mészárosok voltak, Stern Sándor szódásmester négytagú családjával a mai orvosi rendelővel szembeni házban laktak. A faluban éltek a nemzeti rangú Tobakék, Lajos és András az összesen ötfős családjukkal, valamint Sulczer Samu, Fáni és Livia, összesen nyolcan; ők ruházati nagykereskedéssel foglalkoztak.

Többek foglalkozását, tevékenységi területét nem ismerjük; nekik valószínűleg valamilyen polgári, hivatali, irodai munkájuk, állásuk lehetett: Blum Ignác, Hoffmann Béla (3 fő), „Vörös” Marton Sámuel (3 fő), Márkus Gyula, Ulmann Mihályné (3 fő).”

Eddig tartott ez a cikk a helyi újság egy korábbi számából, de ennél sokkal többet ma sem tudunk. Én Révfülöpön érdeklődtem, és nagyon-nagyon vázlatosan egy-két helyi kis- vagy nagykereskedő nevét, volt lakásának, boltjának helyét felderítettem, s azt, hogy onnan mintegy 13-15 személyt indítottak útnak 1944 májusában Kővágóörs felé. Ha mindezeket összeadjuk, és az elkerülhetetlen átfedéseket leszámítjuk, talán össze is jön a cikkem elején említett 82 fő. Nem tudni hány fiatal zsidó férfit vittek el más időpont-

ban munkaszolgálatra, s közülük vajon hányan éltek túl a háborút. Amit a helyi kollektív tudat máig megőrzött, az csak három Auschwitzból, illetve a munkaszolgálatból Kővágóörsre visszatért ember története, s hogy közülük ketten azután összeházasodtak, s két gyermekük ma is él Keszthelyen, illetve Budapesten. Még én is ismerem őket.

Tardos János

„1944 áprilisában a kővágóörsi zsidó hitközség lélekszáma 82 fő volt. Elnökük Marton Imre kereskedő volt. Rabbát nem alkalmaztak, de temetkezési szent együletet (tagság 24 fő) és nőegyletet (tagság: 14 fő) működtettek.”

„A Kővágóörsön született, a holokausztban elpusztított zsidók (hiányos) névsora: Orovits Kálmán (1900), Pető Margit (1910), Podor László (1913), Polak Lázár (1890), Rechnitzer Aladár (1885), Rosenthal Friderika (1886), Rosenthal Dávid (1877), Róth Erzsébet (1901), Sándor Friderika (1886), Schléssinger Berta (1862), Schulczer József (1904), Schulczer László (1908), Schulczer ? (1899), Schulczer Erzsébet (1908), Segner Erzsébet (1909), Spatz Lotti Sarolta (1881), Spiegel Kata (1870), Steinberger Erzsébet (1920), Steiner Rózsa (1873), Steiner Ilonka (1904), Steiner ? (1903), Stellner Regina (1873), Stern Jozefa (1904), Sulczer József (1904), Sulczer László (1908), Sulczer Samu (?), Sulczer Vilmos (?), Szollár Szeginár Erzsébet (1905), Tausz Flóra (1905), Tojsik Edit (1922), Tojsik Jozefin (1892), Tojsik Slomó (1892), Turnauer Szerafin (1872), Ungár Aladár (1891), Weisz Hinda (1912), Weisz Júlia (1910), Weisz Vilmos (1858).”

Több mint könyv

Elbert Márta – Goldberger Tamás: Ide születni

Sose gondoltam volna, hogy egyszer elmélyülten, érzelmekkel telve fogom végigolvasni egy hatemeletes ház hosszú névjegyzékét. Pedig ez történt, kezemben egy különleges könyvvél, amelynek nem tudnám meghatározni a pontos műfaját, de talán nem is nagyon fontosak a definíciók. Mintha az emlékezés belső parancsa szülte volna, egy kötetbe sűrűsödik itt történelem, zsidóság, pontosabban: budai zsidóság, zsinagógák építészete, rabbik és kántorok élete, személyes történetek, számos adat és emlék egy házról, nyilas uralomról és szerethető életről is, egy szociológus érdeklődésével és egy személyesen érintett ember érzékenységgel bemutatva a városszerte híres Frankel zsinagógát és a köréje épített szép lakóházat. Így írom, mert így emlegetik: a Frankel zsinagóga.

Precíz lesznek: Frankel Leó utca 49. De fel tudom sorolni - ez is benne van a könyvben - a megelőző utcaneveket a XV. századi Jakab utcától az Alte Haupt Gassén, az Alsó Fő utcán, a Zsigmond és további utcaneveken át egészen a Frankel Leóig, amely nevet 1953 óta viseli. Nyolc büszke utcanév, itt helye van, hogy azt mondjuk: a történelem vérzivaratain át.

1988-ban jártam először ebben a varázssos házban. Elbert Mártát látogattam, nemrégiben ismerkedtünk meg, történetesen Párizsban, a Père Lachaise temetőben, ahol ő a Fekete Doboznak vette videóra Nagy Imre jelképes temetését, én a müncheni Szabad Európa Rádióknak tudósítottam ugyaner-

ről. Még nem tudtuk, hogy pontosan egy év múlva valódi újratemetés lesz Budapesten... Ott a párizsi temetőben, ki-ki munka közben, éppen csak üdvözlöttük egymást, de amikor újra Budapesten, a Frankelban a harmadik emeletre érve megláttam a gangon a nyitott ajtóban rám váró Mártát, minden kétséget kizáróan tudtam, hogy sorstárs, bajtárs, barát fogad. Akkor, tőle hallottam először a ház lakóinak életéről.

A HÁZ MÁRTÍRJAINAK EMLÉKÉRE - ÍRJA A KÖNYV AJÁNLÁSA.

Élők és holtak történetével ismerkedünk meg, az ide született Elbert Mártával, aki hajdan itt fogócskázott a lépcsőházban, és aki az ellenzéki létet már kisdobos korában megízlelte, felnőttként számtalan interjút csinált, köztük e ház lakóival. A tiszteletre méltóan alapos kutatómunkát, rabbik és kántorok életének és működésének történetét, három budai zsinagóga építését és mindent, ami adat, Goldberger Tamás helytörténész gyűjtötte össze orvosi munkája mellett. Az 1888 augusztusában átadott, Fellner Sándor tervezte francia-gót stílusú zsinagóga körül eleinte egy-szintes házak sora volt, sakter, kántor, metsző, tanító, templomszolga, magánzó, címfestő, hivatalnok lakta otthonok. Aztán a lebontott egyszintesek helyén

a Budai Izraelita Hitközség építtette a ma ismert hatemeletes házat. 1927 októberétől mai szemmel szédületes gyorsasággal épült, mert az első lakók már a következő év augusztus elsején beköltöztek.

A ház lakói közül heten éltek túl a lágereket, munkaszolgálatot, és jöttek vissza a lakásukba, közülük négyen vállalták az interjút. Ez már a 80-as években történt; beszélgetések, emlékezések, dokumentumok sokasága tanúsítja, hogy több évtizedes fájdalmas hallgatás után mindenütt kezdtek születni beszámolók az átélt borzalmakról. Márta is ezekben az években döbrent rá, hogy kérdeznie kell, mert nemsokára talán már nem maradnak élő tanúk.

Volt, aki tapintatos kérdésekre válaszolva, volt, aki magától beszélt '44-es emlékeiről.

„...A ház rendőrkaszárnya volt, a templomban lovak lehettek – meséli az egyik lakó –, mert tele volt lótrágyával.” Hány és hány városból hallot-

szívesen és színesen mesélt, hogy vártuk volna a folytatást, de az interjú végén ezt vagyunk kénytelenek olvasni: "Utószó: A tervezett, következő beszélgetés elmaradt, mert Juci néni az első interjú készítése után néhány nappal meghalt." Valóban, nemsokára nem maradnak élő tanúk.

Megelevenedik a múlt és eleven a jelen, a könyvben közölt interjúknak a jelene. Azután az olvasó jelene, aki maga is már majdnem a ház lakójának érzi magát. Sokféle népek laktak ott, rabbik, kántorok, metszők, de orvosok, gyártulajdonosok és még egy gróf úr is, később néhány pártkader. A samesz Schwarziek kóserok voltak, egy kis előtér volt a lakásuk előtt, a női karzat pihenője, és az volt a konyhájuk. A férfi nem jött vissza. A Sirota Sándorék mikor jöttek ide lakni? Wittékről vannak emlékeid? És Peidl Gyulára emlékszel? Lichternére emlékszel? Popperék mikor kerültek vissza? Popper úr nem jött vissza, csak a felesége és a Helga nevű lányuk. Itt lakott a másodikon Benoschofsky rabbi is. A tejcarnokra emlékszel? És a trafik?

Vidor Pálné, született Kálmán Zsuzsanna 1935-től 1944-ig, ifjú házasként ennek a háznak a boldog lakója volt. Leendő férjével 1933-ban egy "világraszóló cserkész-dzsemborin" ismerkedett meg, ahol Vidor Pál volt a rabbi, "ott tényleg lobogott a béke és a boldogság, a szépség a levegőben", emlékszik vissza az idős hölgy. Ahogy a beszélgetéseket, az egész könyvet átítatja ez a kettősség: az életszeretet, életigenlés, és a mártírhálalt haltak emléke. Elvitték, megölték, nem élte túl, nem jött vissza... Dr Vidor Pál vértanú rabbi emléktábláját látjuk: "Értette és formázta a szót, a szentet, igazat meg szépet..."

Ámulattal olvasom, hogy a '44-ben tízéves Faragó (Friedman) Ottó negyven évvel később minden névre emlékszik,

tunk hasonlókat! Hogy istállónak, telepakolt áruraktárnak volt képük használni a zsinagógát. De nem sok helyen voltak olyan bátrak a lakók, mint Stomfay Mimi a Frankel 49- ben. Amikor a németek lovakat tereltek be a zsinagógába, a Stomfay Mimi lement, és rájuk szólt, hogy ki hallott már olyat, hogy állatokat visznek egy templomba. És majdnem elvitték őt is ezért a nyilasok." Ezt Schwartz Júlia, Juci néni mesélte az 5. emelet 6.számú lakásban, aki azt is elmondta, hogy amikor visszajött, "elkezdtem kutatni a családomat. De senki, de senki..." A kedves Juci néni annyi mindent tudott a ház lakóiról, és olyan

sorolja az emeleteket, ajtókat, néhány szóval plasztikusan jellemzi az ott lakókat. Nemcsak zsidók éltek ebben a házban, és az együttélés a keresztényekkel, pláne a vészterhes időkben, humánus volt. “Én nem emlékszem, hogy a házban azt mondták volna rám, hogy bűdös zsidó. Itt a házban nem mondták. A háború után mondták, de előtte nem. Itt együtt játszottunk, nem volt probléma.” “Itt mindenki együtt volt, mindenki sajnálta a munkaszolgálatosokat.” “Soha nem volt itt egyetlen hangos szó sem.” De azért kiderül az is, hogy amikor a haláltáborn, deportálást túlélő lakók visszatértek a házba, csendes feszültség volt. Ahogy az egyik lakó – aki “egyik nap még cserkész volt, másik nap már úttörő” – szemléletesen megjegyezte a szomszédairól: “van egy szunynyadó gyanúm, hogy antiszemita”. Olvashatunk sok, mosolygásra késztető kis részletet is, például a találékony rabbiról, aki tanácsot ad, hogyan lehet segélyhez jutni akkor is, ha nem a zsinagóga épületében tartják az esküvőt. Vagy a hétköznapi élet nehézségeiről, ahogy a legszegényebbek bírják a legjobban, mert őket nem kényeztette el a sors.

Közel kerülünk a budai hitközségi élet múltjához egy többfordulós, eseménydús rabbiválasztás során. Az Egyenlőség írta 1901. szeptember 1-jén dr. Kiss Arnoldról: “legjobb hitszónokaink egyike, tele költői gondolatokkal, akinek szónoki magyar stílusát más felekezetek magyar papjai sem győzik eléggé dicsőíteni.” Kiss Arnold főrabbi és költő életét részletesen ismerteti a kötet, közölve a szívszorító “Magyarok vagyunk mi...” című hazafias verset, amely az Egyenlőségben 1938-ban, már az első zsidótörvény után jelent meg. Mint annyi hasonló példája annak, milyen odaadóan szerette a magyar zsidóság ezt az érdemtelen hazát, amely már készült arra, hogy a kiirtására esküdjön.

Ez a zsidóság szellemi örökségét gazdagító kötet öröndetes bőségben és széles választékban közöl fényképeket, továbbá dokumentumokat régi lapokból, államosításról, apróhirdetésekről, a hitközség iskoláiról és szép, méltó síremlékekről a Farkasréti zsidó temetőben.

Lágh Júlia

A szép kiállítású kötet a Gabbiano Kft.

kiadványa

és az Írók Boltjában kapható.

A bokszedő, az ortodox és a kisfiú

Kortárs magyar film kortárs magyar zsidókról

- Milyen az idő Palm Springsben?

Sivatagi. Nappal jó meleg van, este a sötétben vagy az árnyékban viszont marha hideg.

A KÉRDÉST ÉS A VÁLASZT AZ TESZI ÉRDEKESÉ, HOGY NEM EGY METEOROLÓGUSSAL BESZÉLGETTÜNK, HANEM EGY RENDEZŐVEL: BREIER ÁDÁM JÓ PÁR DOKUMENTUMFILM UTÁN FEBRUÁR 22-ÉN MUTATJA BE ELSŐ NAGYJÁTÉKFILMJÉT, AMELYNEK LEFKOVICSÉK GYÁSZOLNAK A CÍME. A VILÁGPREMIERRE VISZONT MÁR JANUÁRBAN SOR KERÜLT A RANGOS PALM SPRINGS-I FILMFESZTIVÁLON: A RENDEZŐ ITT VÁLASZOLT A KÉRDÉSEINKRE.

- Elmeséled, miről szól a film?

Ez egy zsidó családi keserédes dramedy, vagyis komolyság és vicc váltakozik benne. Lényegében egy háromgenerációs pasisztori, amelynek egy apa, egy fiú és egy unoka áll a tengelyében. A főszereplő Bezerédi Zoltán, az ő fia Szabó Kimmel Tamás, az övé pedig egy Leo Gagel nevű kisrác. Bezerédi Zoltán bokszedőt játszik, és már a történet elején kiderül, hogy van egy fia, aki ortodox zsidóként él Izraelben, de már hosszú évek óta nem áll szóba az apjával. Azzal indul be a film, hogy meghal az anyuka, a fiúnak ezért haza kell jönnie süvet ülni, és be akar költözni az apja kis lakásába, az öreg viszont kijelenti, hogy csak akkor fogadja be, ha magával hozza a kisfiát, akivel ő még soha nem találkozott. A három generáció pasijai összezáródnak egy hétre, hogy lebokszolják a múlt konfliktusait.

- Miért döntöttél úgy, hogy az első filmed zsidó témájú lesz?

Erre egyszerű a válasz. Zsidó vagyok, ezt a közeget ismerem, úgy éreztem, hogy ennek a világnak a humorát, báját tudom jól megfogni. De ennek az ellenkezője is igaz: alapvetően pont az volt a cél, hogy megmutassuk, a zsidók ugyanolyan emberi konfliktusokkal és bajokkal küzdenek, mint bárki más. A film zsidó miliőben játszódik, de közben általános

emberi történet: egy családról szól, és nem csak zsidóknak készült. Persze, aki zsidó, az könnyebben azonosulhat vele, de azért mindenki érti majd, akinek van családja, van, vagy volt apja... mindenki ugyanúgy érti, hogy milyen egy diszfunkcionális család, és mi következik abból, ha mindenkinek más benne a szeretetnyelve. Szerintem ezek univerzális témák, amelyek Tokiótól Palm Springsig többé-kevésbé azonosak.

- Azt szokták mondani, hogy az első filmek gyakran „így jöttem”-típusúak. A tiéd pedig talán „innen jöttem”-típusú.

Sok saját élményt, saját ismerőst használtam a filmben, de mindenki jól el van dugva. A lényeg igazából egy szájíz, amit alaposan megismertem a családomban meg a környezetemben, és amiről azt gondoltam, hogy van benne valami szerethető meg vicces, és közben van benne valami megható is. A forgatókönyv sokáig alakult, hosszú írói folyamat során érte el a végső alakját, és amíg írtuk, az eredeti karakterek, a minták fikcióvá váltak. Eleinte minden sokkal konkrétabb volt, a szereplők is sokkal jobban hasonlítottak a családomra, azután jött másfél év forgatókönyv-fejlesztés, és a figurák hál’ istennek távol kerültek az eredetitől. Ettől minden sokkal jobb lett. Az én családom sokkal unalmasabb lett volna, mint amit kihoztunk a szereplőinkből. Azért itt-ott még felfedezem a filmben, hogy „ő ebben erre hasonlít...”, vagy „ez a kis részlet onnan került be a filmbe, hogy...” – hiszen sok helyről gyűjtöttem össze bele sok mindent és sok mindenkit... de összemontírozva, átalakítva.

- Nem is tudom, mikor készült utoljára magyar film a zsidó jelenről...

Úgy gondolom, hogy a holokausztot már eléggé alaposan feldolgozták, nagyszerű magyar filmek is készültek erről a témáról, de engem az érdekelt, hogy ha nem a vészkorszakkal

definiálom a zsidóságot, akkor mi marad belőle. Hogyan adhatunk választ arra a kérdésre, hogy mitől vagyunk mi zsidók. Számomra éppen ez a hangulat, ez a típusú szeretet, a figurák egymáshoz való viszonya, ami fontos, ami érdekes, amit rokonszenvvel lehet nézni... és nem csak zsidóknak. Első ránézésre úgy tűnhet, hogy ebben a filmben a vallás a két férfi közötti konfliktus alapja, és a zsidóság a téma, de igazából ez csak egy ürügy, amire felfűzzük a többi, és olyan konfliktusokat mutatunk, amelyeknek semmi köze ahhoz, hogy az ember zsidó-e vagy sem.

- Jól értem, hogy ez a film arra próbál válaszolni, hogy mi teszi a zsidókat zsidóvá?

Igen, arra is... más dolgok mellett. Nekem elsősorban csak kérdéseim vannak. Szerintem az a jó, ha egy film felteszi a maga kérdéseit, azután hagyja a nézőket gondolkodni. Inkább csak egy érzést próbálunk felidézni, és azután ezt az érzést megragadni.

- A következő filmedben is zsidó témával fogsz foglalkozni?

Egyáltalán nem vagyok biztos benne, hogy zsidós filmet fogok csinálni. Az ember nekilát egy alaptémának, ami érdekli, azután jönnek a karakterek, fokozatosan kialakulnak, és elkezdik diktálni, hogy mi következik belőlük. Vagy a sztori maga formálódik meg, hozza létre a szereplőit, és határozza meg, hogy mi működik benne, és mi nem... Vagyis megeshet, hogy elhagyom a zsidó közeget, de az sem kizárt, hogy ezen a tájon maradok. Van most egy filmtervünk, próbálkozzatok vele, gondolkodom rajta, de még nagyon az elején járok, nagyon sokfelé eljuthatok vele, ahogy a Lefkovicsek is annyira

átalakult a forgatókönyv írása során, hogy alig van már köze ahhoz, ahonnan elindult. Valószínűleg a következő filmem is így fog születni.

- A zsidó történethez szükség van zsidó színészekre?

Szabó Kimmel és a Bezerédi sem zsidó. Azért színészek, hogy el tudjanak játszani egy figurát. Amikor kiválasztottam őket, a zsidóságnál sokkal fontosabb szempont volt, hogy elhiggyem róluk azt a karaktert, amelyet játszanak. Itt a Palm Springs-i fesztiválon elég sok zsidó volt a nézőtérén, és amikor a vetítés utáni beszélgetésen elmeséltem, hogy Szabó Kimmel nem

zsidó, és amúgy egy szót sem beszél héberül, akkor mindenki eltátotta a száját. Valaki azt mondta, hogy tizenkét évet élt Izraelben, tökéletesen beszéli az ivritet, de elhitte, hogy a mi színészünk is. A történet azt követelte, hogy elég sokat beszéljen héberül, sőt, imádkozik is, és teljesen olyan hatást kelt, mintha ez természetes tevékenység volna számára. Elvégre filmszínész, ráadásul tehetséges, nyitott ember, aki megtanulta a szöveget, azután eljátssza a figurát. Noha minden újdonság volt neki: a nyelv, a zsinagóga és a többi; nem otthonról hozta az élményeit.

- Voltak, akik segítettek a színészeknek a felkészülésben?

Sok szakértőnk volt. Persze bokszzakértőre is szükségünk volt, hogy Bezerédi Zoltán hitelen kelthesse életre az öreg edzőt; Szabó Kimmel Tomit két hébertanár is segítette: az egyikük a forgatás előtt készítette fel, a másik ott volt velünk a munka során, és minden egyes elmondott mondatot jóváhagyott. Rajtuk kívül több zsidó vallási szakértőt is felkértünk: szükségünk volt valakire, aki véleményezi a forgatókönyvet, megmondja, helyes-e, amit elképzeltünk, másvalaki meg magnóra mondta az imákat. De még élő mintákat is bevetettünk. Kardos Róbert például rabbit játszik a filmben, neki bemutattam Polnauer Sándort, mondván, hogy kb. ilyen

figurának képzelje el, akit alakít. Persze nem arra kértem, hogy egy az egyben utánozzon egy létező embert, de attól, hogy közelebbről megismert egy rabbit, könnyebben meg tudta csinálni a saját karakterét. Eltöltöttek egymással egy kis időt, sőt, a gyászbeszédet is átnézték együtt, hogy legyen valami valós szaga az egésznek.

- Persze más filmekből is tanulhattatok. Ha magyar nem is, de a nemzetközi mozi piacon bőven készülnek filmek a zsidó jelenről.

Én nagyon nagy fogyasztója vagyok ezeknek a filmeknek, másrészt ahhoz a fajta filmhez, amit mi akartunk csinálni, nem kell feltétlenül zsidónak lenni. Alexander Payne nem zsidó, és hasonló típusú univerzumokat szokott meg-rajzolni, mint Noah Baumbach. Baumbachot és Woody Allent is nagyon szeretem, de nem azért, mert zsidók, hanem azért, amilyen típusú filmeket csinálnak. Ilyen az ízlésem, élvezem a keserédes családi drámákat, gyakran nézem ezt a műfajt. A film Magyarországon készült, magyarok a szereplői, abból a közegből dolgoztunk, amit ismerünk, de közben kicsit univerzálisabban gondolkodtunk, és olyan történetet akartunk elmesélni, hogy aki beül a moziba, az mindenütt értse és a hatása alá kerüljön. Reméljük, sikerült. A főszereplőink ugyan zsidók, de a makacs, mindenkinél mindent jobban tudó nagypapa, akinek óriási szíve van, univerzális figura.

Az, hogy egy fiú számon kér az apján dolgokat, az szintén nem kizárólag zsidó sajátosság.

Ha beül rá egy Mi Hazánk Mozgalmas szélsőjobbos, vagy beül a Köves Slomó közösségéhez tartozó magyar zsidó, egyformán megláthatják a szereplőinkben a saját apjukat, fiukat, és hathat rájuk a családtörténetünk.

- El tudod képzelni, hogy a Mi Hazánk-os bemegy a moziba, és a filmed végén más emberként jön ki?

Attól félek, hogy nem megy be. De azt hiszem, hogy ha bemegy, akkor igenis tud

majd azonosulni azzal, amit lát. Hiszen olyan típusú konfliktusok, egymásnak feszülések vannak a filmben, amit ő is át tud érezni, és egy ponton neki is be fog ugrani, hogy akár az én apámról is szólhatna mindez. Mondok egy példát: amikor a Szabó Kimmel Tomival castingoltunk, vagyis még a forgatás kezdete előtt próbáltam megállapítani, hogy ő lesz-e az ideális főszereplője a filmnek, akkor csináltunk vele egy gyakorlatot: rögtönöznie kellett egy kis jelenetet, amelyben a saját apjához beszélt, és így tulajdonképpen megfogalmazta az apjához fűződő viszonyát. Annak a jelenetnek a humora, szarkazmusa vagy játékosága volt az, aminek a láttán azt mondtam, hogy na, ez a tónusa ennek a filmnek! Mindegy, hogy zsidó-e: megmutatott egy olyan apa-fia viszonyt, amelyet elképzeltem, amit létezőnek gondolok, és amiről beszélni akartam.

Izgatottan várom, hogy mennyire lesznek a magyar nézők nyitottak a filmünkre, de úgy képezem, hogy aki beül rá, azt megérinti és megnevetteti majd. Ráadásul szerepel benne egy hatéves kisfiú, egy harmincöt éves férfi meg egy hatvannyolc éves nagypapa, szóval, abban bízom, hogy minden generációt meg fogunk szólítani.

Közben persze az is nyilvánvaló, hogy ez a film a zsidó közösség számára válhat igazán fontossá, elvégre az ő közegükben játszódik, nekik lehet hiánypótló. De én abban hiszek, hogy ha az ember meg akarja mutatni a saját világát, akkor arra kell törekednie, hogy olyan emberek is találkozzanak vele, akik más közegbe tartoznak. Hiszen ők a tükör, amiben megláthatjuk magunkat.

A Lefkovicsek gyászolnak február 22-től látható a hazai mozikban.

<https://www.facebook.com/lefkovicseksfilm>

Deutsch Andor

Miben is maestro Bernstein, avagy a Bernstein-torzó

Három könyv magyar nyelvű kiadása fekszik előttem, mindhárom kötet szerzője Leonard Bernstein: Hangversenyek fiataloknak (1974); A muzsika öröme (1976); A megválaszolatlan kérdés. Hat előadás a Harvard Egyetemen (1979).

Mivel tizenéves korom óta Bernstein a XX. század egyik legnagyobb zenészének tartom, mindhárom könyvet szinte kívülről fújom, beleértve a mellékelt kottarészleteket is.

Nagyon valószínűnek tűnik, hogy a Maestro c. film írója, rendezője és főszereplője, Bradley Cooper egyik könyvet sem olvasta el, vagy ha mégis, eszében sem volt azokat tisztességesen feldolgozni.

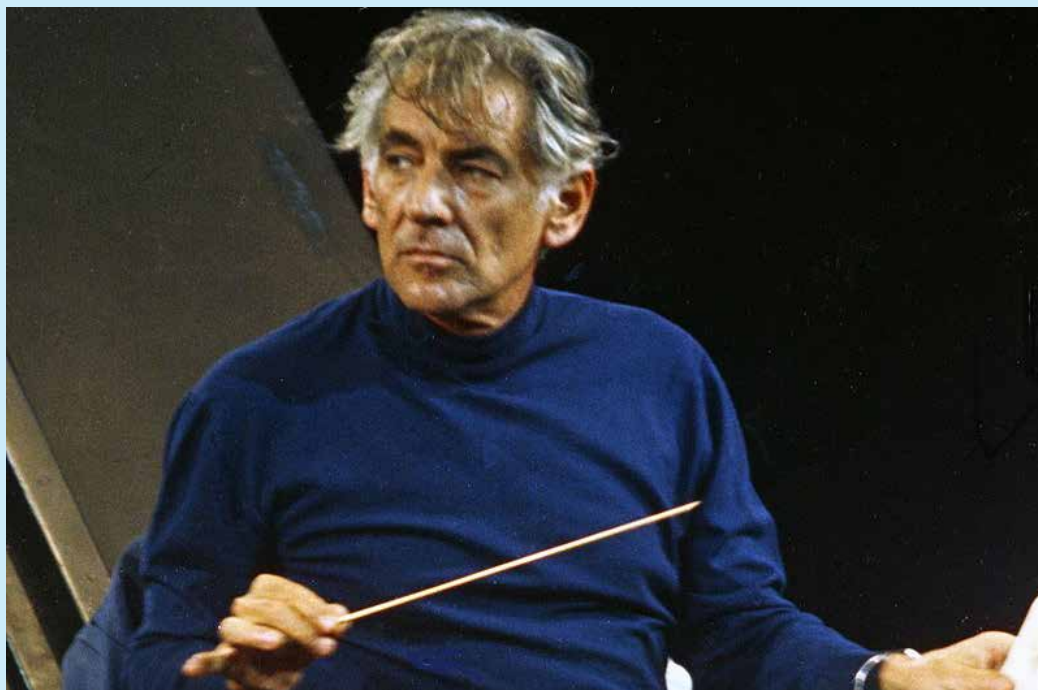
Értelmezhetetlen számomra, hogy egy Bernsteinről szóló film meglepszik a voyeur-kódéssal, hogy a kulcslyukon át bekukkoljon Bernstein hálósobájába, azzal a már a zeneszerző életében köztudott hírrel kívánva kedveskedni napjaink nagyérdeműjének, az LMB-TQ-aktivistáknak (így) és a lefóliázóknak (úgy), meg a nyálcsurgatóknak és pletykaéheseknek (amúgy), hogy Bernstein biszexuális volt: a felesége mellett akadtak férfi szeretői is. Bernstein alakja kizárólag ezért volt fontos a rendezőnek, olyannyira, hogy eközben a filmben szóba sem kerültek mindazok (leg-

feljebb elvétve, abszolút indifferens módon), akik (és amik) meghatározó szerepet játszottak Bernstein életében, gondolkodásában és munkásságában. Csak néhány név, taláломra: Aaron Coplandet, Bruno Waltert és a New York-i Filharmonikusokat éppen hogy említi a film, ám az alábbiakat semennyire: Gustav Mahler, George Gershwin, Reiner Frigyes, Benny Goodman, Arturo Toscanini, Claudio Abbado, John F. Kennedy, Glenn Gould, Dimitri Mitropulosz, Carl Nielsen, az Izraeli Filharmonikusok, Jean Sibelius, Sosztakovics, jazz, Seiji Ozawa, Ligeti György, Solti György, Darius Milhaud, Pierre Boulez, Franco Zeffirelli, a Bécsi Filharmonikusok, Isaac Stern, Visconti, Dietrich Fischer-Dieskau, Karajan, Rosztropovics, Beethoven, Haydn, Lorin Maazel, José Carreras, Kiri Te Kanawa, Jacqueline du Pré, Izrael Állam, Lang Lang, Sztravinszkij, továbbá szóba sem kerültek a művei, így például a West Side Story, a Candide, a Kaddish, a Dybbut, az On the Town, a Wonderful Town, a Serenade after Plato's „Symposium”, a Jeremiás-szimfónia, a Halil, a Divertimento stb.

Persze lesznek, akik mindezt azzal magyarázzák, hogy Bradley Cooper kizárólag Bernstein házasságának és magánéletének konfliktusaira kívánt fókuszálni. Valóban, csakhogy ebből nyugodtan ki lehetett volna hagyni Bernstein, s helyette a biszexualitás lehetséges nehézségeiről szóló jól megírt fikciót lett volna érdemes vászonra vinni. Így azonban megannyi hiányérzet maradt a nézőben, s annak megrendítő látványa, ahogy korunk ízlésvilágát igyekezőn kiszolgálja, igénytelenül és gátlástalanul megfosztják Bernstein mindattól, ami őt min-

den idők egyik legjelentősebb zeneművészevé tette.

Az ugyanis nem elég Bernstein bemutatásához, hogy a főszereplő remek maszkot készítettett magának, s az sem elég, hogy a Bernstein alakító színész egy parodistát megszégyenítő pontossággal, ámde lélek nélkül, egyszerű utánzó mesteremberként megtanulja a karmester jellegzetes mozdulatait, grimaszait, s ellesi a dirigens szenvedélyes gesztusait, mimikáját. Bernstein zseniális karmester volt, remekművek komponistája, kiváló zongorista, bámulatos irodalmi, képzőművészeti, filozófiai és persze zenei mű-

veltséggel megáldott zeneesztéta, megszállott és nagyhatású zenepedagógus, ám mindebből alig-alig jött át valami a több mint kétórás produkcióból. Miloš Forman Amadeusa egyebek mellett azért volt zseniális alkotás, mert az autonóm rendezői interpretáció összekötötte Mozartot, az infantilis, környezetét rendre megbotránkoztató, a viselkedési normákat felrúgó örök kamasz „magánembert” Mozarttal, az isteni tehetséggel megáldott zseniális zeneszerzővel, hogy Mozart szenzibilitása, minden öröme és fájdalma, sikere és kudarca, csípős iróniája és tragikus szenvedése a kompozícióiban váljon hallhatóvá: az élet és az életmű egymást értelmező és megvilágító jelentések hordozóivá lett.

Nem így a Bernsteinről készült, de Bernsteinből szinte csak a felszín mutató, az autonóm személyiségből alig valamit feltáró filmben. Nem derül ki semmi az alkotásairól, azok mi-benlétéről, nem derül ki semmi Bernstein humanitárius tevékenységéről, amiért még azok is csodálták, akiknek sok közülük és affinitásuk nem volt a zenéhez. Nem tudjuk meg, miként gondolkodott mindarról, ami életét és művészi pályáját meghatározta: a II. világháborúról, a fiatal Izrael Államról, a vietnami háborúról, az anonim (!!!) adományozásról, a fiatalokról, akikről tudta, hogy hamarosan konkurenseivé válnak, de akiknek nyíló tehetsége és érdeklődése Bernstein számára kötelezővé tette a velük való elmélyült foglalkozást, a klasszikus és modern zenei hagyományról, a tradicionális fekete zenéről, a jazzről, a klasszikus művek interpretációjáról, azaz az előadóművész kötöttségéről és szabadságáról vagy épp a tanításról. Holott ez utóbbi kettőről, az előadóművész és a tanár feladatáról maga vallotta: „Számomra két dolog fontos: hogy az előadásokon a darabok lelkét, atmoszféráját igyekezzem megragadni; és hogy tanítsak, magyarázzak. Talán sokkal inkább tanár vagyok, mint bármi más.” És nem esett szó – ismét csak a példák kedvéért – Bernstein és Glenn Gould együttműködéséről, amely a legpontosabban jellemezte Bernstein emberi nagyságát és végtelen szakmai alázatát, és nem esett szó az 1967-es izraeli hatnapos háborúról, s a karmester arra adott reakciójáról.

Bernstein gyakran idézte Montaigne szellemes megállapítását: „az ember legegységesebb jellemzője a különbözősége.” Ha valakire, hát épp Bernsteinre igaz ez a folytonos „különbözőség”, személyiségének és gondolkodásának eme mindenben megmutatkozó egyedisége és mássága, ám a film alkotója épp ezt nem tartotta fontosnak bemutatni: a rendező kizárólag körünk elvárásainak igyekezett megfelelni, a political correctness cenzori szellemiségének, s napjaink identitás-elvárásainak. Így aztán azon túl, hogy a film legelején egy neutrális beszélgetés során fény derült Bernstein zsidóságára, jóllehet zsidósága művészi alkotópályáján és emberi tartásában meghatározó jelentőséggel és jelentéssel bírt, a film gondosan elkerülte ezt a felületet: mintha egyenesen zsidótlantani kívánta volna, „zsidómentessé” neutralizálni a főhősét. Pedig Bernstein saját iden-

títását illetően félreérthetetlenül fogalmazott: „mindig magunkkal hordozzuk származásunk súlyos atavizmusát, visszaütést az ősökre...”

Bernstein zenei pályája a bostoni Mishkah Tefila zsinagógában vette kezdetét, ahol Solomon Gregory Braslavsky professzor, a zsinagóga zenei igazgatója és orgonistája tette rá az első meghatározó komolyzenei hatást. Bernstein erről a későbbiekben egy levelében így írt: „Soha nem felejttem el, hogy fiatal koromban milyen óriási hatással voltál rám és a zenémre.”

Bernstein apja, Samuel J. (Shmuel Yosef) a kelet-európai pogromok elől 1908-ban menekült el családjával az ukrajnai Berezdovból, s az 1920-as évektől már a bostoni Mishkan Tefila zsinagógáját látogatta. A zsinagóga vezetése, amely az ortodoxia és a reform judaizmus között helyezte el önmagát („middle ground”) – ahogy azt a Litvániából érkező neves filozófus rabbi, Mordechai Kaplan tanítványa, a zsinagóga rabbija, Herman Rubenovitz vallotta: „sem a megkövült tradicionizmusból, sem az individualista liberalizmusból nem származhat jó” – a hászkalá és a cionizmus eszméiségből meritkezve igen nagy hatással volt a fiatal Bernsteinre. A zeneszerző később így írt: „Rubenowitz szónoki képessége óriási hatással volt rám: a deklamáció (zenében az énekhangok, s az azokból keletkezett dallam-frázisok együttese), a szenvedély, az időzítés, az egyensúlyérzék, a mértékletesség az érvelésben, a liberális argumentáció és az emberben lévő isteni elem, továbbá az alázat” – mindezek együtt Bernstein zeneszerzői és oktatói tevékenységének alapjait jelentik.

A zsinagógában előbb Izso (Icek) Glickstein kántor hozta közel a 8 éves fiúhoz a zene világát (Glickstein korábban a Liszt Ferenc Zeneakadémián Hubay Jenő tanítványa volt, s

az 1920-as években a Dohány utcai Zsinagóga kántoraként tevékenykedett), akiről Bernstein a későbbiekben is kitörő lelkesedéssel számolt be, hangsúlyozva, hogy fiatalon egyszerre bámulta csodás tenorját és magas, szép termetét. De a zenét egy életre szólóan az ugyancsak Ukrajnából származó, a bécsi Zeneakadémián tanult, majd 1928-tól a Mishkan Tefila zsinagóga kántoraként, zeneigazgatójaként és orgonistájaként működő Solomon G. Braslavsky szerettette meg a tízes évei legelején járó Bernsteinnel. A zeneszerző visszaemlékezéseiben olvasható, hogy Braslavsky a zsidó zenei tradícióba éppen úgy bevezette a fiatal embert, ahogy a hagyományos amerikai zenét is megszerettette vele, s Bernstein identitását, éppen úgy, ahogy zenei gondolkodását a zsidó és az amerikai elemek együttese határozta meg. Ezért is eshetett meg a későbbiekben,

hogy a karrierje legelején álló Bernstein nem fogadta el a bostoni szimfonikusok vezető karmesterének, a modern zene nagy támogatójának, Serge Koussevitzkynek a tanácsát (Koussevitzky rendelte meg egyebek mellett Bartók Concerto c. kompozícióját), miszerint, ha érvényesülni kíván, változtassa meg a túlságosan zsidóan csengő Bernstein nevet Burns-re.

Bernstein – mint egy helyütt maga írja – Braslavskynak köszönheti az ellenpont (kontrapunkt) felfedezését, de ugyancsak ő volt az, aki döntő módon hatott Bernstein zenei világára, amelyben harmonikusan illeszkedik a tradicionális zsidó zene és a modern és jellegzetes amerikai hangzásvilág. Kiemelkedő példája ennek az 1974-ben komponált balett,

a Dybbuk, amely a zsidó folklórban felbukkanó, leginkább nőket megszálló kóbor idegen szellemről, s a megkettőződött én harcáról szól, az ellenpontozás és a hangszerelés mesterműveként, a talmudi gondolkodás és a kelet-európai zsidó hagyomány összhangjában, a kabbala numerológiájára és a héber ábécé betűinek zenei megfelelőire építkezve.

Az adott keretek között nehéz lenne felsorolni Bernstein kompozícióinak zsidó vonatkozásait. Művei között héber és arámi nyelvű imák és zsoltárok egyaránt szerepelnek, köztük a Hashkiveinu bensőséges hangulatú, békés éjjeli nyugalomért szóló könyörgése (ahogy azt Bernstein előírta: héberül, askenázi kiejtéssel), drámai erőt és Sztravinszkij ritmikus intenzitását felidézve, a Y'verekh'kha, azaz az Ároni áldás (4Mózes 6,24-26), a mendelssohni és wagneri harmóniakat is magába foglaló 148. zsoltár, a 4 szabra szóló zongorára, amely négy izraeli gyermek, az álmodozó, a kis zsidó, a tréfás, és a magában síró portréját rajzolja meg, a zsidóság 13 hitelvét tartalmazó Jigdal, a héber zsoltárszövegre komponált Chichesteri zsoltárok, a West Side Storyra emlékeztető izgalmas ritmusaival, kontrasztokkal, népszerű

dallamvilágával, a Halil fuvaladarab, amely egy elesett izraeli katonának és fuvolaművésznek állít emléket és így tovább. De nem lehet említés nélkül hagyni az 1942-ben komponált, a század válságát és a megújuló hit reményét kifejező I. (Jeremiás) szimfóniát, amelynek három tétele a Prófécia, a Profanizálás és a Siránkozás több zsidó liturgikus forráson alapul. S persze szólni kell a III. (Kaddish) szimfóniáról, amely eredetileg Kennedy elnök halálára íródott, ám a háromtétel, tonális elemekkel ötvözött mű későbbi feldolgozása a holokauszt áldozatait is felidézi.

Bernstein egész életét meghatározta öntudatosan viselt és gyakorolt zsidósága. Az Izraeli Filharmonikusokkal 1947 óta tartotta a rendkívül szoros és művészileg roppant inspiráló kapcsolatot. Az 1967-es „hatnapos háború” híre Izraelbe szólította, ahol a győzelem emlékére

a Scopus-hegyen koncertet szervezett, melynek összeállítása magáért beszélt: a Hatikvá után Mendelssohn hegedűversenye hangzott el Isaac Stern előadásában, végül a koncertet Bernstein talán legkedvesebb művével, Mahler II. (Feltámadás) szimfóniájával zárta. Amúgy izraeli tartózkodása során látogatást tett a háborúban megsérült katonák kórházában, ahol zongorán jiddis dalokat játszva igyekezett felvidítani a sebesülteket. (https://youtu.be/9_IRzvtqB7I?si=O7vJCnO7dvbglazU)

1949-ben esszét írt, amelyben az izraeli demokrácia, a nemzeti karakter és a zsidó zenei hagyomány összefüggésére kívánt rámutatni.

Talán kevesen tudják, de a West Side Storyt eredetileg East Side Story címmel készült megkomponálni, ahol eredetileg nem egy Puerto Ricó-i és egy fehérbőrű amerikai banda rivalizálását, hanem egy zsidó és egy ír katolikus család konfliktusát kívánta megkérdőjelezni. Tervezett holokauszt-operát Bábel cím-

mel, amelyben rendíthetetlen meggyőződését, a vallásszabadság és a polgári szabadság összetartozását, egymástól való függőségét óhajtotta megjeleníteni. Amúgy a már elkészült West Side Story nyitó motívumában könnyen felismerhető a sófár első, hosszúra nyújtott hangja, a tekiá, amely a nép összehívására szolgált, s amely a jom kippuri böjt kimenetelekor hangzik el.

Szinte minden művében valamilyen módon jelen van a zsidóság. A Candide-ban felcsendülő dal, az I am Easily Assimilated (Könnyen asszimilálható vagyok), s a dalban elhangzó „My father came from Rovno Gubernya” (Apám Rovno Gubernyából való) mondat egyértelmű utalás saját családjára, s az ukrajnai Rovno Gubernyában született apjára.

Bernstein a cedáká jótékonyági parancsolatának követője és gyakorlója volt: bőkezűen támogatta a rászorulókat, az elesetteket, a tehetséges, ám nélkülöző fiatalokat, akiknek ösztöndíjakat adományozott, hangszerek megvásárlásával szponzorálta őket, rendre kiállt az elnyomottak és jogfosztottak mellett, jótékonyági koncerteket adott, háborús rokkantaknak zenélt, vagy a megbékélés őszinte reményében izraeli zsidó és arab fiatalokat tömörítő szervezet számára pénzt gyűjtött, s minden alkalmat megragadott, hogy a tanításra vonatkozó talmudi elvek szerint folyamatosan oktasson másokat.

Nos, a Maestro c. film alkotói a fentieket még említésre méltónak sem tartották: elvégre mi köze mindennek a legfőbb mondandóhoz, Bernstein nemi életéhez?

Végezetül elmondanék még valamit, amit roppant jellemzőnek tartok, s ami igen sokat elárul korunk ízlésvilágáról, elvárásairól, a „politikai korrekt” értelmetlenül túlfeszített ideológiájáról, a művészek, alkotók megfelelési kényszeréről, s arról, ahogy észrevétlenül belecsempésződnek a gondolkodásunkba a hazug és torz sztereotípiák, amelyek átformálnak és egyszabásúvá tesznek mindent: múltat, jelent és melehet, a jövőt is.

A film egyik jelenetében a rendező Bernstein 1986-os mesterkurszusának fontos pillanatát emeli át az alkotásába. Az egykori NSZK-ban, a salzaui nyári kurzuson (lásd (https://youtu.be/qy-3jy3-kdZs?si=-09dcnPpUJ9903_D&t=315) Bernstein fiatal zenésznövendékekkel próbálja egybekel Beethoven 8. szimfóniáját. Angyali türelemmel és humorral magyaráz, értelmez, s a rá jellemző sármal kerülve minden megbántást, hívja fel a figyelmet a hibákra, tévedésekre, pontatlanságokra. Egy bizonyos Jeffrey Goldberg nevű, göndör, fekete hajú zenészpalánta, aki a későbbiekben zongoristaként és zeneszerzőként vált ismertté (<https://agosto-foundation.org/jeffrey-goldberg>), hiába igyekezett, pontos és a zenekar számára jól olvasható kézmozdulataival Bernstein vezette rá, mit is kellene tennie az adott pillanatban. Nagy taps volt a hallgatóság jutalma, amelyet Bernstein nem magának, hanem a fiatal, kissé megilletődött, fekete, göndör hajú Goldbergnek kért, biztatásként.

Nos, a filmben ugyanez a jelenet, ugyanazokkal

a gesztusokkal, humorral, verbalitással grimaszokkal, majdnem ugyanabban az öltözetben elevenedik meg, csak éppen... Csak éppen a fekete, göndör hajú Jeffrey Goldberg helyett a néző egy William nevű feketebőrű tanítványt láthat. (Kép: Bernstein és William)

Már-már érthetetlen, hogy vajon miért. Valóságos személyekről van szó, mi szükség volt ezt a metamorfózist beleerőltetni a filmbe?

Nos, épp ez a lényeg, ugyanis bizonyára ezt kívánták a megrendelői érdekek. Hogy külső, cenzori elvárásról, vagy belső, öncenzori megfelelési szándékról van szó, azt persze nem tudom. De hát a kvóták, az identitásszintézisek, a DEI (diversity, equity, inclusion) kötelező politikai programja, napjaink velejéig torz woke-ideológiája: a fehér, kiváltságos, zsidó gyarmatosító versus a gyarmatosított, leigázott és elnyomott fekete. Zsidóból bőven elég Bernstein (akinek az indulásakor, vagyis valamikor a harmincas években a zsidósága még hátrányt jelentett, a karrier érdekében ezért javasolták neki a névváltoztatást, hisz akkoriban még ő is „elnyomottnak” és „gyarmatosítottnak” számított, ám a film elkészültekor, 2023-ban a bornírt woke-ideológia révén a helyzet jócskán megváltozott).

S ha ma fognának bele a film forgatásába, gyanítom, Jeffrey Goldberg egy tehetséges, érdeklődő palesztin fiatalemberré változna át.

Gábor György

Fontos, hogy jó kérdéseket tegyünk fel egymásnak

Kisebb-nagyobb konfliktusok mindenki életében adódnak. Ez teljesen természetes: ha úgy vesszük, minden megoldandó probléma egy lehetőség arra, hogy új, eddig még nem próbált megoldásokat találjunk egy-egy helyzetre. Az viszont egyáltalán nem mindegy, hogyan keressük a megoldást. Az indulatból hozott döntések gyakran félrecsúsznak, és akár emberi kapcsolatok is múlhatnak rajtuk. Ha büntetünk, kirekesztünk, megszégyenítünk, lemondunk a másiról, akkor közben magunkat is megfosztjuk a szembenézés és a megbékélés lehetőségétől. Ilyenkor jól jöhet valaki, aki megteremti azt a közeget, ahol minden érintett biztonságban érzi magát, és irányított kérdések mentén segít megtalálni a közös hangot.

Dr. Fellegi Borbála szociálpolitikus, kriminológus, mediátor egyike az első olyan szakembereknek, akik Magyarországon alternatív vitarendezéssel kezdtek foglalkozni a kétezres évek elején. De hogy lesz valakiből mediátor, ha eleinte nem is sejti, hogy létezik egyáltalán ilyen szakma?

Szociálpolitika szakos hallgatóként nagyon érdekelték a fiatalok bűnelkövetők – mondja Fellegi Borbála. – Hátterület volt a jog és a társadalomtudomány között, akkor inkább jogi területnek számított, én pedig arra voltam kíváncsi, hogyan lehet mégis a társadalomtudomány szemszögéből vizsgálni. Így lettem pártfogó gyakornok, remek szakemberek mellett figyelhettem meg, mit kezd a magyar rendszer a fiatalok elkövetőkkel. Miközben bevonódtam a munkába, furcsa érzésem támadt. Azt láttam, hogy hozzáértő, jószándékú emberek, nagy szakértelemmel dolgoznak itt, és mégis, valahogy az egész mintha nem jutna el a lényegig, ami valóban hatással lehetne az érintett fiatalok életére. Valahogy úgy, mint amikor ki akarsz sminkelni egy színésznőt, hogy színpadra állhasson, és valami furcsa okból közben a haját fésüled. Ez is egy érvényes tevékenység, lehet, hogy nagyon szép frizurát csinálsz neki, csak nem ez volt a feladat. Az első benyomások után lassan megfogalmazódott bennem, mi a gondom: itt vannak ezek a gyerekek a problémájukkal, és a helyzetükre ráhúzzunk egy megoldási sablont, ami valójában nem segít nekik, és azoknak sem, akik sérelmére elkövettek valamit. Nem tudtam, mi ennek az oka. Lehet, hogy a problémák tényleg

megoldhatatlanok? Vagy nem veszünk észre valamit? Esetleg rossz helyre tesszük a hangsúlyt és az energiát? Hogyha valóság ezek a problémák, valóság a szereplői, és vannak jó szakembereink egy szervezett rendszerben, akkor talán érdemes lenne újra feltenni a kérdést: hogyan lehetne ezeket a bűncselekményeket és az az utáni traumákat, fennmaradó sebeket, kérdéseket, megoldatlan problémákat úgy megoldani, hogy az minden

érintettnek megnyugvást hozzon?

A kérdésekre a választ egy véletlen találkozás hozta meg. Fellegi Borbála Herczog Máriánál írta a szakdolgozatát, és a nála töltött gyakorlat során részt vett egy mediációs képzésen is. Itt találkozott Ted Wachtellel, aki egy videót mutatott a képzés résztvevőinek. A Facing the Demons című dokumentumfilm egy gyilkossági ügy érintettjeinek találkozását mutatja be. Az elkövetők és az áldozat hozzátartozói egy támogatott beszélgetés keretében igyekeznek tisztázni, hogy melyikükben milyen érzések dűlnak az eset kapcsán, és a megismerésen, megértésen keresztül segíteni egymást, hogy folytatni tudják valahogyan az életüket.

A film hatására Fellegi Borbála hirtelen ráébredt: megtalálta, amit keresett.

Egyrészt rájöttem, hogy egy elkövetőt nem érthetünk meg az áldozatok, a hozzátartozók és történeteik megismerése nélkül, a teljes eset csak úgy feltárható, ha minden érintett nézőpontja érvényesül. Másrészt felismertem, hogy az igazságszolgáltatás sokszor egy előre kialakított képhez próbálja formálni azt, akivel egy ügy kapcsán dolgozni kezd, holott magából a személyből kellene kiindulni, abból az állapotból, amiben éppen akkor van. Az elkövetőkben és az érintettekben is

lehet közlési szándék és megértés iránti vágy; a rendszernek akár az is lehetne a célja, hogy megteremtse az időt és a teret arra, hogy egy ügy szereplői mindenféle tabu és szégyenérzet nélkül elmondhassák egymásnak az érzéseiket, így az igazságszolgáltatás tényleg igazságot szolgáltat mindenkinek. Ott és akkor jöttem rá, hogy ilyen létezik, van szakember, akinek ez a munkája, és innentől fogva tudtam, hogy engem csak ez érdekel.

Az út ettől kezdve egyértelmű volt, mint ahogy az is, hogy ennek a különleges konfliktuskezelési módszernek még nincs igazán terepe Magyarországon. Fellegi Borbála így kutatóként kezdett a területen dolgozni: Cambridge-ben elvégezte a kriminológia szakot, és közben terepmunkaként börtönökben készített interjúkat, az általa oly fontosnak tartott szemlélet nyomait keresve. Minden adandó alkalmat megragadott, hogy megnézze, hol és milyen helyzetekben használható a módszer, hol fedezhetők fel elemei a gyakorlatban, meddig terjednek az alkalmazhatóság határai. Dolgozott Belgiumban is, mint a közép-európai vitarendezési reformok nemzetközi koordinátora. Közben pedig Magyarországon is fordult a helyzet: 2007 óta már törvény szerint is elérhető büntetőügyekben a közvetítői eljárás. Mára a polgári mediáció a mindennapok része lett, természetesebbé vált, hogy hivatalos eljárások esetén sem feltétlenül azonnal büntetésben, hanem békésebb, együttműködésen alapuló vitarendezésben érdemes gondolkodni.

A szakember ezzel együtt fontosnak tartja kihangsúlyozni, hogy ez a konfliktuskezelési módszer nem a nagy, megváltást hozó eredményekről, hanem az apró, de fontos felismerésekről szól.

Ezek a beszélgetések a világ nagy problémáit nem oldják meg, fontos fejben tartanunk, hogy a társadalmi szakadékok áthidalása még előttünk álló, fontos feladat. De abban segítenek, hogy jó

kérdéseket tegyünk fel egymásnak, ezek nyomán el tudjuk mondani a félelmeinket, kétségeinket, ki tudjuk fejezni a haragunkat, és nyitottak legyünk mások hasonló érzéseire. Mindannyian rengeteg tuskét, ki nem mondott kérdést cipelünk magunkkal; ha ebből valamennyit le tudunk tenni, az nagy megkönnyebbülést hozhat. És ez bárkivel megtörténhet: akár évekig börtönben ülő emberek, vagy durva bűncselekmények áldozatai is visszakaphatnak valamiféle hitet, bizalmat mások és önmaguk iránt. Kevés motiválóbb helyzetet tudok elképzelni, amint amikor két ember között a feszültség oldódik: hogy ha valaki vállalni tudja felelősségét, ha meg tudnak bocsátani, és újra tudnak kapcsolódni egymáshoz, vagy ha megtapasztalhatják, hogy a konfliktus ellenére számos érték és erőforrás lehet önmagukban is és a másik személyben is. És ezeket az élményeket már akár egy pár órás beszélgetés is meghozhatja.

Fellegi Borbála pályája során mindvégig igyekezett megtartani az egyensúlyt a kutatói munka és az általa oly fontosnak tartott vitarendezési szemlélet gyakorlati alkalmazása között. Ma mediátorként és trénerként dolgozik, és közben egy kutatást is vezet, melynek munkacíme az, hogy Reményforrások. A kutatócsoport életútinterjúkat készít, amelyekben azt vizsgálja, hogy a mai társadalmi szakadékokat mennyiben okozhatják korábbi, akár intergenerációs traumák, és mi segíthet ezek feldolgozásában. Olyan megküzdési stratégiákat, mintázatokat keresnek az emberi történetekben, amelyek megmutathatják, milyen eszközeink vannak a gondok leküzdéséhez és ahhoz, hogy minden átélt nehézség ellenére is közelebb tudjunk kerülni egymáshoz. Fellegi Borbála emellett gyakori meghívottja szakmai rendezvényeknek is. Ezekről, bár a fontosságukat nem vonja kétségbe, most már egy kicsit mást gondol, mint a pályája elején.

Mostanában, ha meghívják valahová, hogy beszéljek a konfliktuskezelésről, és a mögötte lévő szemléletről, akkor nem tartok előadást. Nem látom értelmét annak, hogy embereknek beszéljek arról, hogyan kellene egymáshoz szólniuk.

Ehelyett, ha a szervező beleegyezik, az ott lévő ismeretlen embereket, a konferencia résztvevőit csoportokba ültetem, és meghatározott kérdések mentén arra kérem őket, hogy kezdjenek el beszélgetni egymással. Annál erősebb élményt, mint hogy meg tudod találni a hangot vadidegekkel, sok mindent megtudsz róluk, ők is rólad, figyelnek rád, és azt a visszajelzést kaphatod, hogy te jó és érdekes vagy úgy, ahogy vagy, semmilyen előadás nem tud adni.

Kerényi Kata

Gettófelszabadítás 79: „A reménység foglyai vagyunk”

A budapesti gettó felszabadításának 79. évfordulója alkalmából a Dohány utcai zsinagógában rendezett megemlékezésen több százan vettek részt, köztük holokauszt túlélők, zsidó szervezetek vezetői, diplomaták, politikusok és diákok. Beszédet mondott Kardos Péter főrabbi, holokauszt túlélő és Mester Tamás, a Budapesti Zsidó Hitközség (BZSH) elnöke, a Mazsihisz alelnöke.

Október -7 tér

A Dohány zsinagóga előtti teret a MAZSIHISZ kezdeményezésére jelképesen, két hétre Október 7-e térré nevezték át, emlékezve a gyilkos terrortámadásra és az elrabolt túsok szabadon bocsátását követelve.

Az avatási ünnepségen beszédet mondott Prof. Dr. Grósz Andor MAZSIHISZ elnök, Dr. Frölich Róbert országos főrabbi, Yakov Hadas-Handelsman Izrael budapesti nagykövete, Niedermüller Péter Erzsébetváros polgármestere és karácsony Gergely Budapest főpolgármestere is.

Jiszraj szombatján örömteli esemény tanúja lehetett a Dohány utcai templomjáró közösség.

Endler Judit és Singer-Für Emil kislánya, Sarah kapta meg héber nevét. A gyermek még nyáron született Manchesterben, ám a boldog szülők, mivel esküvőjük is a Dohány utcai Zsinagógában kötött, még a COVID-járvány idején, úgy határoztak, hogy a gyermek névadója is a Dohány-körzet égíse alatt fog történni. Így is lett, s a kislány a Szórá Mirjám basz Ziszl nevet kapta.

A büszke nagypapa, Endler Tamás is a Tórához járult, s végül az édesapa volt a máftir. Töravisszatétel után Judit és Emil büszkén járult a frigszekevény elé, karjaiban a kicsivel, s ott a gyermek megkapta élete első rabbinikus áldását.

Az I.tentisztelet után a Singer-Für és Endler család a Goldmark-teremben kedduson látta vendégül a velük ünneplő bővebb családot és a körzet tagjait.

Emléktábla a zsidómentő zsidóknak

A zsidó önmentés egy fontos és részleteiben máig sem teljesen ismert helyszínén Zuglóban, a Semsey Andor utcában állítottak emléktáblát Komoly Ottónak, Kasztner Rezsőnek, Brand Jenőnek, Brand Hansinak és Szilágyi Ernőnek. A táblát a Wallenberg Egyesület kezdeményezésére a MAZSIHISZ, Magyarországi Zsidók Örökség Közalapítvány, a Magyarországi Cionista Szövetség és Zugló Önkormányzata helyeztette el a ház falán.

Már jelentkezhetsz a győri Világtalálkozóra!

A győri zsidó polgárok deportálásának 80. évfordulójáról történő méltó megemlékezés keretében a Zsidók Győri Gyökerei Alapítvány Világtalálkozót rendez a Holokausztot túléltek leszármazottai részére Győrben, 2024. július 4-7 között.

Előzetes felmérések szerint a felkutatott érintettek közül mintegy 150-180, zömében ma már Győrből elszármazott személy jelezte lehetséges részvételét a Világtalálkozón.

Jelentkezni lehet a www.jewishgyor.org honlapon, amelyen megtalálható a Világtalálkozó tervezett programja és sok kapcsolódó információ, bejegyzés is.

A sólet és világa

Ismerünk pár alapvetést a sólettel kapcsolatban, ami – legalábbis a huszonegyedik századi Magyarországon – megingathatatlan. Először is: babból készül, de szigorúan nem babfőzelék. Aztán: hosszan kell sütni ahhoz, hogy igazán jók legyenek az ízek. És ami ezután következik, az már bizony vita tárgya. Szaftos legyen-e, vagy peregenek a babszemek? Ha szaftos, akkor mennyire? Kell-e bele pirospaprika, vagy sem? Egyáltalán, kell-e tennünk bele bármilyen fűszert a füstölt hús ízén kívül? Milyen babból készüljön? Apró fehér gyöngybabból vagy sima tarkababból, esetleg juliskából vagy hatalmas salátababból? Kerüljön-e bele krumpli vagy répa, no és a legnagyobb vitafaktor, hogy mi legyen a hagymával? Nyersen, esetleg libazsíron jól lepirítva? Egészben megpörköelve? És ki tudja még, mi mindenben különbözhet a saját tökéletes sóletünk más család tökéletesétől!

Pedig a soá előtt hazánkban is többféle sóletiskola létezett, és bizony több közülük bab nélkül készült. Babmentes sóletekkel a világ több részén találkozhatunk, ezekből válogattunk most össze párat. Ha a kedves olvasó elolvassa a recepteket, alighanem egyetért majd velem abban, hogy a világ sóleteiben az az egy közös, hogy zsidók eszik szombaton.

A XIX. század vége óta a sólet Magyarországon egyet jelent a babbal, de korábban másfajta sóletek is népszerűek voltak. Gyakoribb volt a borsó-, vagy a búzasólet. De létezett rizs-, és csak gerslit tartalmazó sólet is. A búzasóletet gyorsan elkészíthetjük abban az esetben, ha nem hagyományos búzaszemeket vásárlunk hozzá, hanem egész bulgurt. A bulgurt gyakran törve – búzatöretként árulják, de például a török élelmiszereket kínáló üzletekben kapható egész bulgur, vagyis búza is. Ez annyiban különbözik a sima búzaszemtől, hogy gőzölik mielőtt a boltokba kerül, ezért nekünk már nem szükséges óráig főzni ahhoz, hogy megpuhuljon, fél óra alatt tökéletesen felveszi a folyadékot.

A búzasólet titka a sok zsír és hagyma, ettől lesz igazán ízes.

BÚZASÓLET HOZZÁVALÓK:

- 20 dkg füstölt marhaszegy
- 2 babérlevél
- 6 kis fej hagyma
- 1 csésze egész szemű bulgur (1 csésze 2,5 dl)
- 10 kanál libazsír
- durvára tört bors

A marhaszegyet a babérlevéllel annyi vízben, amennyi ellepi, puhára főzzük. A szegyet kivesszük, vékonyan felszeleteljük, majd a főzőlét lemerjük. Két csészényi mennyiségre lesz szükségünk. A bulgurt a főzőlébe öntjük, 10 percig főzzük, majd lefedve hagyjuk, hogy teljesen megszívja magát.

A hagymát félkarikákra vágjuk, és a zsíron megdinszteljük. A megpuhult bulgurt elkeverjük a hagymás zsírral, tört borssal megszórjuk, és a felszeletelt szeggyel tálaljuk.

BORSÓSÓLET

Az 1895-ös Egyenlőség is értekezik a borsósóletéről, sőt állítja, hogy a „neológusok” szerint sólet akár disznó csülökkel is készíthető, ami természetesen nem igaz!

„A babsólettel vetekedik a borsósólet. Ennek is vannak hívei, s annyi igaz, hogy a belétt füstölt húsnak valeurjeit erősebben váltja ki, mint amaz. De hát, ez csak Mózes mellett Áron, aki szintén próféta volt, de csekélyebb

az ő tündöklő bátyjánál. Vannak istentelen neológusok, akik abban erősködnék, hogy disznólábbal, orrával, oldalassal a sólet még különb. Ebből az állításból a pikáns ellentétek játékában való frivol elmélkedés szól csupán. Nem igaz! Sertéshús nem illik bele. A száj ízét a káposzta felé tereli s e suggestio alatt az ember azt hiszi, hogy savanyú sóletet eszik, ami gondolatnak is borzasztó. Hiszen voltaképpen még a lúdhúst sem igen vállalja. Füstölt marhaszegy való bele, mely egyúttal meg is zsírozza.”

1898-ban pedig így írnak a borsósóletről:

„A sólet szó latin eredetű, és kapcsolatban van a francia chaud-val, ami meleget jelent. Szombaton sem főzni, sem melegíteni nem szabad, hogy mégis, szombaton is meleg étel kerüljön az asztalra, egy külön erre a célra megszerkesztett főzőládába már pénteken beletáladtak borsót, kását, rizst, tésztagombócokat, zsírt, libahátat és ebből a keverékből lesz a sólet. A sólet közepében méltósággal teljesen trónol az édes tészta, amely formája után a Kugel (gömb) nevet nyerte. Minthogy a sólet elkészítése körül az emberi bölcsesség szerepe és befolyása vajmi csekély, jóformán semmi — csak a jó isten mondhatja meg előre egy házasságról vagy egy sóletről: fog-e sikerülni, tartja a közmondás — nem marad más hátra, mint türelemmel megvárni az eredményt és miként a harangöntésnél, az Ég segítségét kérni. Schiller Lied von der Glocke-jának számos, sikerült paródiáját ismerjük, amelyeknek a sólet elkészülése a tárgya.”

A borsósólet receptjét nem részletezzük, mert tulajdonképpen ugyanúgy készült, mint a babsólet, csak száraz borsóból.

- 4 teáskanál marokkói paprika, esetleg édes pirospaprika
- 1 teáskanál római kömény
- 1 teáskanál cukor
- 1 teáskanál fahéj
- só
- 6 tojás alaposan megmosva

Melegítsük elő a süttőt 110 fokra.

Egy nagy fazékba, legjobb az öntöttvas fazék erre a célra, tegyük a csicseriborsót, a burgonyát, a marhahúskockákat, a velős csontokat, a hagymát és az olajat, és keverjük össze. Adjuk hozzá a sót és a fűszereket, keverjük össze, öntsük fel vízzel, forraljuk fel közepesen a tűzhelyen, szedjük le az esetlegesen képződött habot, majd adjuk hozzá a búzát vagy a gerslit, végül óvatosan a tojásokat. Tegyük át az edényt a sütőbe, és főzzük egy éjszakán át, mintha hagyományos sóletet készítenénk.

ADAFINA – MAROKKÓI CSICSERIS SÓLET

- 2 csésze csicseriborsó, egy éjszakán át vízbe áztatva egy csipet szódabikarbónával, majd leszűrve
- 6 db közepes burgonya, meghámozva és félbevágva
- 2 dkg marhanyak 10 centis nagy kockákra vágva
- 4 db marhavelőcsont
- 2 db nagy hagyma, felkockázva
- 8 evőkanál olívaolaj
- ½ teáskanál őrölt fekete bors
- 3 teáskanál kurkuma

TBIT AZ IRAKI RIZES SÓLET

- 1 egész csirke nyolc részre vágva
- 1 nagy hagyma, apróra vágva
- 3 csésze rizs, leöblítve
- 3 evőkanál paradicsompüré
- 2 marék csicseriborsó, egy éjszakán át beáztatva
- 1 teáskanál őrölt kardamom
- só
- fekete bors
- olívaolaj
- 6 db tojás

Egy nagy lábasban az olívaolajon aranybarnára pirítjuk a hagymát. Hozzáadjuk a paradicsompürét és kicsit lepirítjuk.

Felöntjük két csésze forrásban lévő vízzel, majd beleszórjuk a csicseriborsót és a fűszereket.

A csirkedarabokat besózzuk, majd egy külön serpenyőben kevés olívaolajon körbepirítjuk. Ezután a szószba tesszük, és annyira pótoljuk a vizet, hogy ellepje a csirkét. Beleszórjuk a rizst, végül tegyük bele a tojásokat is.

Lefedve 120 fokra előmelegített sütőbe toljuk egy éjszakára.

AMERIKAI LENCSESÓLET

- 1 csirke, 8-10 darabra vágva
- olívaolaj
- 6 sárgarépa, meghámozva, nagyobb darabokra vágva
- 4 zellerszár, feldarabolva
- 2 db nagyobb hagyma, apró kockákra vágva
- 8 gerezd fokhagyma vékonyan felszeletelve
- 1 db fahéjrúd
- 1 evőkanál friss rozsmaring apróra vágva vagy 1 kiskanálnyi szárított
- 2 db babérlevél
- 1 evőkanál paradicsompüré
- 8 db burgonya, meghámozva
- 1 csésze lencse
- 1 csésze száraz fehérbor
- 2 1/2 csésze víz
- só és frissen őrölt bors
- 1 citrom héja és leve
- 4 evőkanál méz
- 1 evőkanál petrezselyem

A csirkét alaposan sózzuk és borsozzuk. Forrósítsunk fel egy vastagfalú edényt, majd öntsük bele az olívaolajat, pirítsuk meg a csirkét minden oldalán. Vegyük ki, és tegyük félre a csirkét. Szórjuk a forró olívaolajba a hagymát, a sárgarépát és a zellert, és pirítsuk, amíg egy kis színt nem kap. Adjuk hozzá a fokhagymát, a fahéjat, a babérlevelet, a rozsmaringot és a paradicsompürét. Öntsük hozzá a fehérbort, és hagyjuk, hogy az alkohol pár perc alatt elpárologjon. Adjuk hozzá a vizet és a lencsét, tegyük rá a csirkét és a krumplit, majd reszeljük bele a citromhéjat, nyomjuk bele a levét, és csorgassuk

bele a mézet is. Forraljuk fel, majd vegyük kicsire a lángot, és fedjük le. Főzzük egy-másfél órát, amíg a lencse és a csirke is megpuhul.

ETIÓP SÓLET, A SANBAT WAT

Nagyon fűszeres, nagyon finom etióp szombati étel, amihez egy speciális fűszerkeverékre is szükségünk lesz. Ez nem beszerezhető Budapesten, de akár el is készíthetjük, nem fogjuk megbánni!

BERBER FÜSZERKEVERÉK

- 6 teáskanál enyhe chili por
- 6 teáskanál paprika
- 2 teáskanál frissen őrölt koriander
- 2 teáskanál frissen őrölt kardamom
- 1 teáskanál görögszén
- 1 teáskanál őrölt gyömbér (szárított)
- 1 teáskanál szegfűbors
- 1/2 teáskanál szerecsendió
- 1 teáskanál őrölt szegfűszeg
- 1 teáskanál só

HOZZÁVALÓK

- 1 citrom leve
- 1 egész csirke (1,5-2 kg)
- 10 evőkanál olívaolaj

- 4 evőkanál berber fűszerkeverék
- 8 db nagy hagyma (1,2-1,5 kg)
- 3 gerezd fokhagyma
- diónyi friss gyömbér
- 1 evőkanál sűrített paradicsompüré
- 2 nagy paradicsom vagy 1 doboz paradicsomkonzerv
- (aprított)
- só ízlés szerint
- 6 tojás

A csirkét feldaraboljuk, majd a citromlevet ráfacsarjuk. Apróra vágjuk a hagymát, a fokhagymát és a gyömbért. Egy nagy serpenyőbe tesszük, és alacsony lángon egy órán keresztül pároljuk az olívaolajon, amíg a hagyma meg nem fő és édes nem lesz.

Hozzáadjuk a berber fűszert, és illatosra pirítjuk. Keverjük bele a paradicsompürét, és pirítsuk 2 percig. Tegyük bele az apróra vágott paradicsomot, majd a csirkét is. Lassú tűzön 60 percig pároljuk, amíg a csirke meg-

puhul. Időnként megkeverjük, nehogy megégjen.

Közben főzzük meg a tojásokat, és pucoljuk meg, majd tegyük a csirkéhez legalább tíz percre.

Pitával, esetleg rizzzel fogyasszuk.

Bodrogi Fűszeres Eszter

Fűszeres Klub Podcast

Bodrogi Fűszeres Eszter

és Dési János nemcsak kedd reggelente a Klubrádióban

beszélget kulináris örömökről,

hanem egy önálló podcastot

is indított Fűszeres Klub címmel.

Az első két rész vendége Nyáry

Krisztián, akinek most jelent meg

könyve magyar írók étkezéssel

kapcsolatos írásaiból. Szó lesz itt is

a sóletről, a Gettó Gulyás

vendéglőről és egy jeruzsálemi

szakácskönyvről. Keresse a nagyobb

podcast megosztókon:

<https://shorturl.at/dhQX6>

Fűszeres Klub

A kővágóörsi zsidó temető, fotó: Hoffmann György